

Rapport arealplan 02/2004
Konsekvensanalyse kulturminner og kulturmiljø

Verneplan Lomsdal-Visten

Deltema kulturhistorie

Asgeir Svestad

Forsidebilde: Små steiner lagt i hesteskoform: "skyteskjul" eller "reingjerde" i miniatyr.
Kulturminne etter barns lek ovafor Draugvika, Brønnøy kommune. (Foto: A. Svestad)

FORORD

Fylkesmannen i Nordland utarbeider i samarbeid med Nordland fylkeskommune en felles fylkesdelplan og verneplan for Lomsdal-Visten i Vevelstad, Brønnøy, Vefsn og Grane kommuner. For å sikre et tilstrekkelig beslutningsgrunnlag skal virkninger for miljø, naturressurser og samfunn klargjøres. NIKU har i den forbindelse gjort en delutredning ved å belyse hvilke konsekvenser et vern vil få for kulturminner og kulturmiljøer innafor utredningsområdet og tilgrensende områder. Konsekvensutredningen omfatter kulturhistorie samt automatisk freda og nyere tids kulturminner - både samiske og ikke-samiske.

Sametingets miljø- og kulturvernabdeling har medvirka til denne rapporten hva angår samisk kulturhistorie og samiske kulturminner. Det vises her spesielt til Sametingets egen rapport "Registrering av samiske kulturminner innenfor planlagt verneområde Lomsdal-Visten" (2004) av Andreas Stångberg. Nordland fylkeskommunes kulturvernabdeling har medvirka med informasjon om øvrige kulturminner.

Kulturminneregistreringer er gjort av undertegnede og Andreas Stångberg (delvis i fellesskap). I forbindelse med undertegnedes undersøkelser deltok lærer og amatørarkeolog Kjell Nicolaissen (Sømna). Nicolaissen har vært med å påvise mange kulturminner som omtales i denne rapporten og uten hans bidrag i felt ville denne rapporten vært betydelig mindre omfattende med hensyn både kulturminner og kulturhistorie. Når det gjelder informanter som har hatt betydning for kartlegging av den reindriftssamiske bruken vises det til oppgitte kilder i delutredningen og Stångbergs rapport.

Stine Barlindhaug, NIKU, har laget alle digitale kart som blir benytta spesielt i denne delutredningen.

Tromsø, 15. oktober 2004

Asgeir Svestad
arkeolog, dr.art.

<u>1. Sammendrag</u>	4
<u>2. Innledning</u>	6
<u>3. Metodikk</u>	7
<u>4. Beskrivelse av tiltaket</u>	10
<u>5. Kulturhistorie</u>	11
<u>6. Registrerte og kjente kulturminner og kulturmiljøer</u>	22
<u>7. Verdisetting av kulturminner og kulturmiljøer</u>	44
<u>8. Utredningsalternativenes virkning</u>	47
<u>9. Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljøer</u>	51
<u>10. Avbøtende tiltak</u>	52
<u>11. Kilder</u>	54
<u>12. Figurliste</u>	56

1. SAMMENDRAG

NIKU har fått i oppdrag å utarbeide konsekvensutredning for deltema kulturhistorie i forbindelse med forslag til verneplan for Lomsdal-Visten i kommunene Vevelstad, Brønnøy, Grane og Vefsn i Nordland fylke. Oppdragsgiver er Fylkesmannen i Nordland. Formålet med delutredningen er å belyse hvilke konsekvenser et vern vil få for kulturminner og kulturmiljøer innafor utredningsområdet og tilgrensende områder.

Utredningen er gjort i henhold til utredningsprogrammet fastsatt av Direktoratet for Naturforvaltning 24.02.04 og i tråd med inngått kontrakt med NIKU (datert 14. og 16.06.04).

Status

Den type område som utredningsområdet representerer er dårlig kartlagt med hensyn til kulturminner, men man kan forvente en stor variasjon av kulturspor mange tusen år tilbake i tid på bakgrunn av undersøkelser gjort i tilsvarende områder (f.eks. Saltfjellet-Svartisen og Ranfjellene).

Kulturminner som er registrert eller omtalt i forbindelse med denne delutredningen kan grovt sett deles inn i tre kategorier: 1. *forhistoriske kulturminner* (steinalder), 2. *samiske kulturminner*, 3. *kulturminner tilknyttet nyere tids norsk bosetting*.

De eldste påviste kulturminnene synes å være rundt 8-9000 år gamle og er fra eldre steinalder. Flesteparten av kulturminnene er imidlertid etter samisk bosetting og utnyttelse. Noen av disse skriver seg fra en samisk veidekultur forut for tamreindrifta (bl.a. skyteskjul og fangstgroper). Slike kulturminner har generelt sett vært svært vanskelige å påvise på Helgeland. De fleste samiske kulturminnene tilhører faser av tamreindrift, som gåetieh-sijjeh (gammer/gammetufter), aalijeh (hellere), låavth-gåetieh-sijjeh (teltboplasser) og giedtieh (reingjerder). De finnes spredt over heile utredningsområdet og spesielt i tilknytning til de definerte landskapsområdene *Fjordvendte fjelldaler* og *Storforma U-daler under tregrensa*.

Heilt fram til våre dager har samene vært den dominerende befolkningsgruppa i utredningsområdets indre strøk og dalfører. Ut over 16- og 1700-tallet skjer det en norsk ekspansjon inn i de samiske bruks- og boplassområdene gjennom etablering av gårder inne i fjorder, langs store dalfører og i grense med fjellheimen. Den norske bosettinga livnærte seg i stor grad av et utmarksbasert jordbruk, der førsanking i tillegg til beite var lagt til utmarka. I tillegg utgjorde fiske og etter hvert også skogdrift viktige næringer. Skogdrifta i Vefsn og Grane fikk ei tid også store dimensjoner gjennom den såkalte *engelskbruktida* på slutten av 1800-tallet. På det meste var nærmere 900 personer (fra fjern og nær) fullt sysselsatt med tømmerdrift. Det finnes ei rekke spor igjen etter skogdrifta innafor utredningsområdet.

Utredningsområdet hadde en sentral plass i motstandsarbeidet under 2. verdenskrig gjennom illegal våpentransport mellom Børja/Visten og Vefsn/Grane. I dette arbeidet ble mange jakt- og fiskebuer brukt som opphold- og skjulesteder, og flere av disse står ennå. Transporten ble etter hvert oppdaga og det fikk fatale følger for mange av de involverte. Det arrangeres en årlig marsj fra Indre Visten til Eiterådalen i Vefsn til minne om disse hendelsene.

Verdivurdering

Utredningsområdet er i svært liten grad systematisk undersøkt for kulturminner og kulturmiljøer. Områdets kulturhistorie har man til nå derfor bare hatt en fragmentarisk kunnskap om.

Systematiske undersøkelser fra tilsvarende områder av Nord-Norge viser en stor og variert utnyttelse heilt tilbake tid de eldste tider. Registreringer og innsamla informasjon i forbindelse med foreliggende utredning peker i retning av tilsvarende forhold. Dette gjelder konkret spor fra forhistorisk tid og særlig etter samisk tilstedeværelse. Kulturminner og kulturmiljøer som relaterer seg til disse sidene av kulturhistoria representerer områdets viktigste kulturminneverdier.

Kunnskaps- og opplevelsesverdiene til registrerte og kjente kulturminner og kulturmiljøer er stor fordi de representerer en del av kulturhistoria som i liten grad har vært dokumentert. De samiske kulturminnene og kulturmiljøene gis også en viktig symbol- og identitetsverdi både regionalt og nasjonalt. Enkelte kulturminner og kulturmiljøer har stor pedagogisk verdi og kan slik inngå i kulturstier eller utnyttes gjennom friluftsliv. Bruksverdien kan ikke sies å få samme betydning da de enkelte kulturminnene ofte er vage og vanskelig å se, og tilgjengeligheten er også dårlig grunnet store avstander og vanskelig terreng. Utnyttelsen i en økonomisk sammenheng (turisme) må derfor anses som liten.

- *Samla sett har kulturminnene og kulturmiljøene i utredningsområdet **stor verdi**.*

Konsekvenser

Konsekvenser for kulturminner og kulturmiljøer er til dels betydelig forskjellig når man sammenholder virkningene av de ulike utredningsalternativene med verdiene på kulturminnene og kulturmiljøene:

1. *0-alternativet* gir som følge av virkninger av hovedsakelig skogdrift, planlagt vassdragsutbygging og gjengroing middels negativ konsekvens.
2. Virkninger av *milde vernebestemmelser* vil som følge av å hindre mye av den virksomhet som 0-alternativet legger opp til få liten positiv konsekvens.
3. Virkninger av *strengte vernebestemmelser* vil ved å hindre markinngrep (barmarkskjøring) og aktivt legge opp til skjøtsel og tilrettelegging av kulturminner få middels-stor positiv konsekvens.

Avbøtende tiltak

- Forhistoriske og samiske kulturformer har vært forsiktige i sin utnyttelse av natur og landskap. Sporene går derfor ofte i ett med terrenget. Begrepet "uberørt natur" reflekterer ikke dette aspektet og kan dermed sies å diskriminere både forhistorisk og samisk tilstedeværelse. Det anbefales at verneplanen tar hensyn til dette.
- Samiske stedsnavn finnes i stort monn innafor utredningsområdet. Slike navn bør benyttes der det er naturlig for å synliggjøre samenes tilstedeværelse og lange utnyttelse.
- Viktige kulturminneverdier er lokalisert like utafor utredningsområdet. De danner viktige kulturhistoriske sammenhenger med andre kulturminner innafor utredningsområdet. For å sikre en mer heilhetlig kulturhistorie foreslås ei justering av verneplanens grenser slik at de aktuelle kulturminnene faller innafor.
- I noen tilfeller bør eksisterende granskog felles for å sikre viktige kulturminner og kulturmiljøer mot skade/forringelse.
- Enkelte gåetieh/gammer i forfall bør restaureres for å sikre viktige eksempler på sørsamisk byggeskikk.
- Det anbefales i noen grad å foreta skilting av kulturminner/kulturmiljøer. Dette vil kunne fungere preventivt i forhold til slitasje/skade.

2. INNLEDNING

NIKU har fått i oppdrag å utarbeide konsekvensutredning for deltema kulturhistorie i forbindelse med forslag til verneplan for Lomsdal-Visten i kommunene Vevelstad, Brønnøy, Grane og Vefsn i Nordland fylke. Oppdragsgiver er Fylkesmannen i Nordland. Formålet med delutredningen er å belyse hvilke konsekvenser det planlagte tiltaket vil få for kulturminner og kulturmiljøer innafor utredningsområdet og tilgrensede områder.

I henhold til utredningsprogrammet fastsatt av Direktoratet for Naturforvaltning 24.02.04 innholder utredningen følgende momenter:

- 1)
 - En helhetlig beskrivelse av kulturminner og kulturmiljøer i utredningsområdet, slik at det historiske spennet i kulturminnene kommer fram.
 - Klargjøre status/tilstand for kjente/registrerte kulturminner, og knytte disse til den historiske bruken av området.
 - Belyse mulighetene for restaurering/rekonstruksjon av kulturminner/kulturmiljø
 - Både samiske og ikke-samiske kulturspor skal tas med.
 - Registrering av kulturminner i utvalgte områder på bakgrunn av opplysninger/kunnskap som er framkommet gjennom forarbeid og intervjuer.
 - En beskrivelse av dagens kulturutøvelse knyttet til utmarksbruk, næringer og opplevelse av fortid, kunnskaper og levemåte.
 - Holde kontakt med utrederne for temaene reindrift og skogbruk for utveksling av kunnskap og informasjon.
- 2)
 - Belyse konsekvensene av 0-alternativet, strenge og milde vernebestemmelser på kulturhistorie og kulturutøvelse.
 - Belyse spesielle konsekvenser for kulturspor som kan være i ferd med å forsvinne i utredningsområdet.
- 3)
 - Forslag til avbøtende tiltak for eventuelle negative konsekvenser framkommet under punkt 2., for eksempel gjennom utforming av avgrensing av endra grenser og vernebestemmelser.

3. METODIKK

Delutredningen ligger innfor rammene som er satt i utredningsprogrammet og det som følger av KU-forskriften (T-1281), veileder utgitt av Miljødepartementet (T-1177) og Rundskriv om konsekvensutredninger etter plan- og bygningsloven (T2/2000).

Konsekvensutredningen baserer seg i prinsippet på "Konsekvensutredning for Junkerdal – Balvatn, Delutredning Friluftsliv" (Fylkesmannen i Nordland 2003) når det gjelder utforming og systematikk. Utredningen er basert på den generelle kunnskap som allerede finnes om området, samt de data som er framkommet gjennom intervjuer og kulturminneundersøkelser i utvalgte områder.

Undersøkelser etter kulturminnelovens § 9 (undersøkelsesplikten) er ikke oppfylt gjennom konsekvensutredningen, dvs. utredningsområdet er ikke å betrakte som endelig undersøkt med tanke på automatisk freda kulturminner.

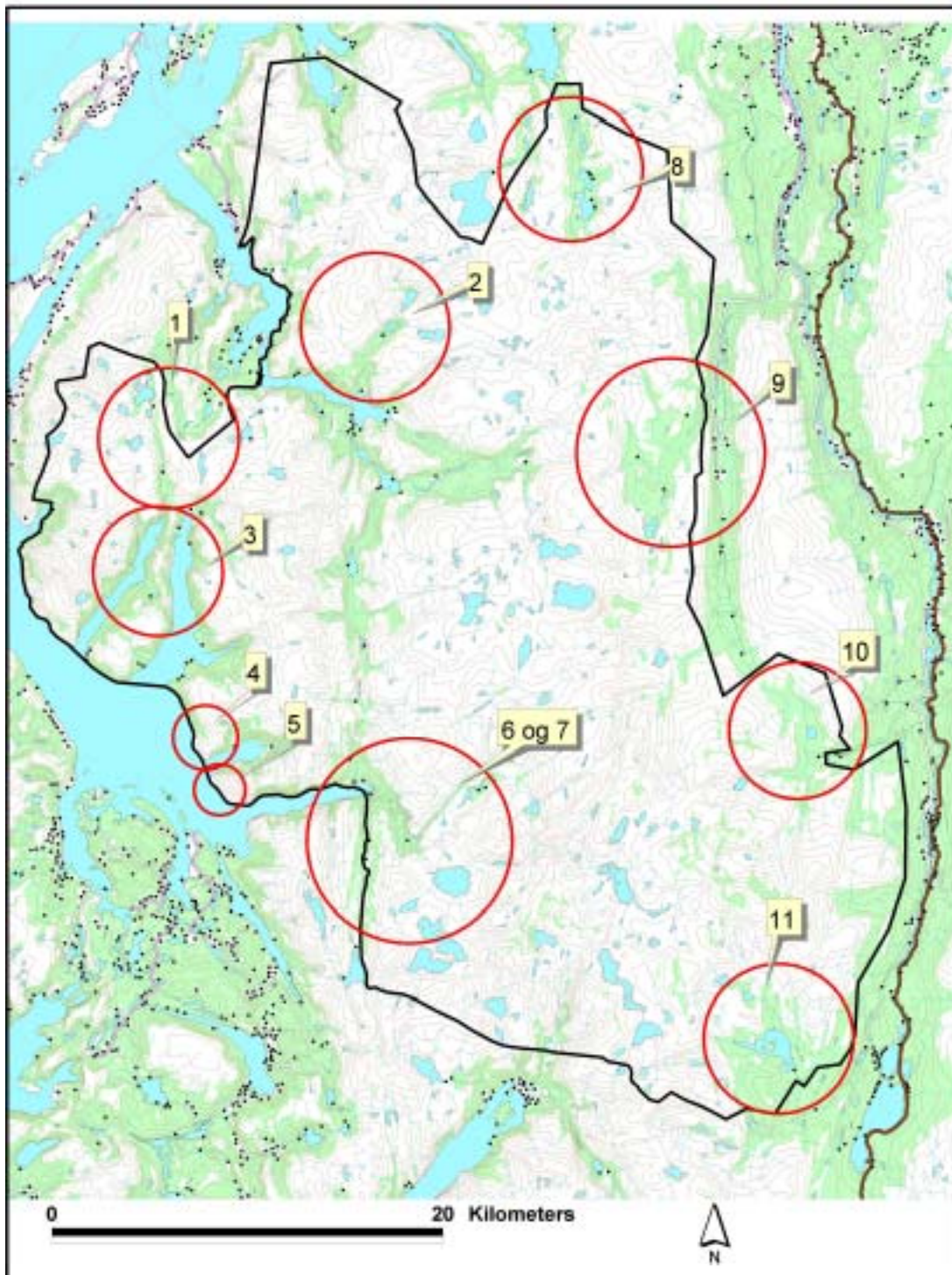
3.1 Feltundersøkelse

Feltundersøkelser ble utført i juli, august og september 2004 av undertegnede og Andreas Stångberg, Sametingets miljø- og kulturvernavdeling Snåsa. Sametingets undersøkelse var i hovedsak retta mot samiske kulturminner og ble delvis utført sammen med undertegnede. Resultatet av registreringer av samiske kulturminner foreligger i Sametingets egen rapport "Registrering av samiske kulturminner innenfor planlagt verneområde Lomsdal-Visten" (Stångberg 2004), og er innarbeida i denne utredningen.

Generelt besto undersøkelsene av intervjuer og innhenting av informasjon fra lokale informanter, foreninger og institusjoner (historielag, bygdemuseum m.m.), samt registrering av kulturminner i felt. Innhenting av informasjon/intervjuer lå til grunn for utvelging av delområder, som skulle undersøkes/registreres for kulturminner. Undersøkelser innfor de ulike delområdene innebærer likevel ikke en total kartlegging/registrering av kulturminner, men bare deler av disse områdene er undersøkt. Det er ikke gjort registreringer/undersøkelser i de mest utilgjengelige områdene.

Undersøkelser/registreringer er konsentrert om følgende delområder:

1. Bønådalen-Finnkotdalen/Indre Visten (Vevelstad kommune)
2. Ausli/Ytre Visten (Vevelstad kommune)
3. Okfjorden-Storfjorden (Brønnøy kommune)
4. Draugvikneset (Brønnøy kommune)
5. Børjeneset (Brønnøy kommune)
6. Storbørja-Tettingsdalen (Brønnøy kommune)
7. Strompdalen-Lomsdalen (Brønnøy kommune)
8. Searvoesvuemie/Sørvassdalen (Vefsn kommune)
9. Eiterådalen (Vefsn kommune)
10. Støøvesvuemie/Stavvasdalen (Vefsn og Grane kommuner)
11. Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet (Grane kommune)

Figur 1. Oversikt over delområder som er undersøkt/registrert for kulturminner.

Det må presiseres at det ikke er foretatt registreringer i Delområde 8. Searvoesvuemie/Sørvasdalen. Utvalgelse og presentasjon av dette delområdet baserer seg på tidligere registreringer og opplysninger.

3.2 Definisjoner: Kulturminner og kulturmiljøer

Kulturminner og kulturmiljøer defineres av lov om kulturminner av 1978 (kultuminneloven). Med kulturminner menes alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjoner til.

Kulturminner eldre enn 1537 er automatisk freda etter kultuminneloven. Det samme gjelder for samiske kulturminner eldre enn 100 år, og begge benevnes som *automatisk freda kulturminner*. Kulturminner som er yngre enn 1537, eller yngre enn 100 år og ikke samiske, er følgelig ikke legalfreda og omtales som *etterreformatoriske* eller *nyere tids kulturminner*.

Med *kulturmiljøer* menes områder hvor kulturminner inngår som en del av en større helhet eller sammenheng. Ei samla vurdering av et områdes kulturhistorie, kulturminner og tidsdybde vil danne grunnlag for avgrensing av kulturmiljøer. Størrelsen på kulturmiljøer kan variere, slik de kan bestå av mindre felt med fornminner (f.eks. et gravfelt), mens andre igjen kan bestå av heile landskapsrom (f.eks. et fangstanlegg i et dalføre der et større område utafor sjølve fangstinnretningene er avgjørende for funksjon, forståelse og opplevelse av kulturmiljøet). Kulturmiljøer vil alltid kunne avgrenses slik at det er mulig å fatte beslutninger i forhold til konkrete tiltak.

3.3 Verdisetting, virking og konsekvensvurdering

En samlet verdisetting av områdets kulturminner og kulturmiljøer vurderes i forhold til:

- *opplevelsesverdier* (identitetsverdi og symbolverdi)
- *kunnskapsverdier* knyttet til historie (bygning, sosiale forhold, næringsliv, begivenheter)
- *bruksverdier* (økonomisk verdi, brukspotensial, pedagogisk verdi)

Kriterier som trekkes inn ved verdisetting er: *representativitet, sjeldenhet, alder, autentisitet, homogenitet, variasjon, tidsbilde, tidsdybde, miljøbetydning og struktur*. Disse kriteriene utgjør en noe forenkla versjon i forhold til de angitt i Riksantikvarens notat 1 - 1993: *Nasjonale verdier og vern av kulturmiljøer*. Etter ei totalvurdering av det enkelte kulturminnet/kulturmiljøet er verdien gitt etter følgende skala: *liten – middels – stor*. Verdivurdering vil holdes på et generelt nivå.

Verdisettinga danner videre grunnlaget for konsekvensvurderingen sett i sammenheng med de enkelte utredningsalternativenes vurderte virkninger for kulturminner og kulturmiljø. Konsekvenser vil avleses ved å holde alternativenes virkninger opp mot kulturminneverdiene. Forslag til avbøtende tiltak vil gjøres på grunnlag av disse vurderingene.

Vurderinger av verdier, virkninger, konsekvenser og avbøtende tiltak er beskrevet og illustrert i delutredningen gjennom tekst, figurer og kart.

4. BESKRIVELSE AV TILTAKET

Fylkesmannen i Nordland og Nordland fylkeskommune samarbeider om en felles fylkesdelplan og verneplan for Lomsdal-Visten. Fylkesdelplanen dekker et større areal enn utredningsområdet for vern. Dette arealet er forskjellig for de fire områdene som fylkesdelplanen fokuserer på (havbruk, reindrift, reiseliv og friluftsliv). Et vern vil kunne påvirke områdene utenfor utredningsområdet og som omfattes av fylkesdelplanen.

Utredningsarbeidet skal forholde seg til utredningsområdet for vern slik det er vist på kart, og til 0-alternativet. I utredningsområdet er det foreslått et sett med strenge og ett sett med milde vernebestemmelser som skal utredes.

Utredningsalternativene er som følger:

1. 0-alternativet er en beskrivelse av forventet utvikling dersom det ikke blir mer vern. For dette alternativet legges dagens situasjon til grunn, det vil si dagens aktivitets-, plan- og vernestatus. Dersom en vet om endringer i for eksempel økonomiske støtteordninger, så skal dette tas hensyn til. I vurderingene av 0-alternativet skal det tas hensyn til de innspillene som kommer på arealbruk i høringen av meldingen og i utredningsarbeidet. For dagens plan- og vernestatus i området, se vedlagt kart.
2. Milde vernebestemmelser.
3. Strenge vernebestemmelser.

5. KULTURHISTORIE

I det følgende presenteres en samla oversikt over utredningsområdets kulturhistorie. Denne viser hovedtrekkene i eldre og nyere tids bruk og bosetting. Den er basert på kjente og registrerte kulturminner i utredningsområdet og tilgrensende områder, samt skriftlige og muntlige kilder. Sametingets feltrapport i forbindelse med denne utredningen (Stångberg 2004) er i særlig grad lagt til grunn når det gjelder samiske kulturminner.

5.1 Generelt

Det varierte landskapet - fra kyst og fjordområder til bratte skogkledde daler, vassdrag og karrig snaufjell - har danna grunnlag for en variert utnyttelse. På Helgeland er det særlig i kystområdene man finner spor etter tidligere tiders aktivitet, men dette bildet gir et skeivt inntrykk som følge av manglende undersøkelser i dalførene og fjellområdene, særlig for samiske kulturminner. Store deler av det som i dag oppfattes som tilnærma uberørt natur og villmarksprega områder, utgjør også et gammelt samisk kulturlandskap, noe de mange samiske stedsnavnene også vitner om. Sporene etter samisk tilstedeværelse er ofte svært vanskelig å finne, da man har vært forsiktige i sin utnyttelse av naturressurser og landskap. Av denne grunnen er samiske kulturminner også spesielt utsatt for ødeleggelser og slitasje. Det samme kan også sies om tidligere tiders bruk.

Hvilke etniske grupper som har vært her i de eldste tidene, er vanskelig å vurdere ut fra det arkeologiske materialet. Det er likevel slik at etnisitet innen dagens forskning forstås som resultatet av kulturelle prosesser og kontakt mellom grupper. Etnisitet er slik et dynamisk begrep i motsetning til tidligere da det ble gitt en biologisk-antropologisk forankring som noe statisk. Slik sett kan etniske grupper ha oppstått og forsvunnet ei rekke ganger i det lange tidsrommet det er tale om. Av kjente etniske grupper har både samer og nordmenn hatt tilhold her i lang tid. Samene kan som ellers i Nord-Norge også følges lengst tilbake i tid, sjøl om sporene etter den eldste samiske utnyttelsen ennå er relativt få.

5.2 Den eldste utnyttelsen

De fleste kjente kulturhistoriske fasene fra eldre steinalder til vår tid er representert innafor utredningsområdet, men hvorvidt det har vært kontinuerlig bosetting og utnyttelse, er et ubesvart spørsmål. Undersøkelser fra andre nærliggende regioner og Nord-Norge generelt, gir imidlertid grunn til å anta det. Som et generelt trekk kan en også anta at menneskene har hatt et mobilt levesett i det meste av forhistorisk tid, der de har drevet sesongmessig jakt/fangst, fiske og sanking. På Børjeneset på nordsida av Velfjorden ligger det til nå eldste påviste sporet av mennesker innafor utredningsområdet. Dette dreier seg om flintredskaper og rester av redskapstilvirking fra eldre steinalder (perioden 10000-4500 f.Kr.). Her har man trulig drevet sesongjakt på reinen, som synes å ha hatt et urgammelt trekkleie via Børjeneset - for vandring mellom innland og kyst. Til andre årstider har folkene utnytta ressurser i andre områder; sannsynligvis i Vevelstadsundet, der det er påvist ei rekke lokaliteter fra både eldre og yngre steinalder.

Figur 2. Boplass fra eldre steinalder ved Børjeneset (Brønnøy kommune). I den åpne grusflata er det oppsamla ei rekke steinartefakter av flint og bergkrystall. (Foto: A. Svøstad)

Det er for øvrig funnet få andre spor fra steinalderen innfor utredningsområdet, med unntak av enkelte løsfunn av steinredskaper både i Visten, på nordsida av Velfjorden og visstnok også i Strompdalen. I tilgrensende områder er det både registrert enkeltfunn og boplasser både på kysten og i innlandet. Alle disse funnene er i hovedsak av yngre steinalderstype (dvs. perioden 4500-1800 f.Kr.) og representerer trulig boplasser/hustufter som er blitt dyrka vekk. Undersøkelser fra fjellområder som Saltfjellet/Svartisen og Ranafjellene, viser at det har vært drevet jakt og fangst fra eldre steinalder (fra ca. 6000 f.Kr.) og fram til våre dager. Dette kan også ha vært tilfelle i fjellene i utredningsområdet.

Når det gjelder jordbrukende bosetting er det ikke gjort noen funn innfor utredningsområdet som med sikkerhet kan nyttes til denne, men noen spredte i tilgrensende kystområder.

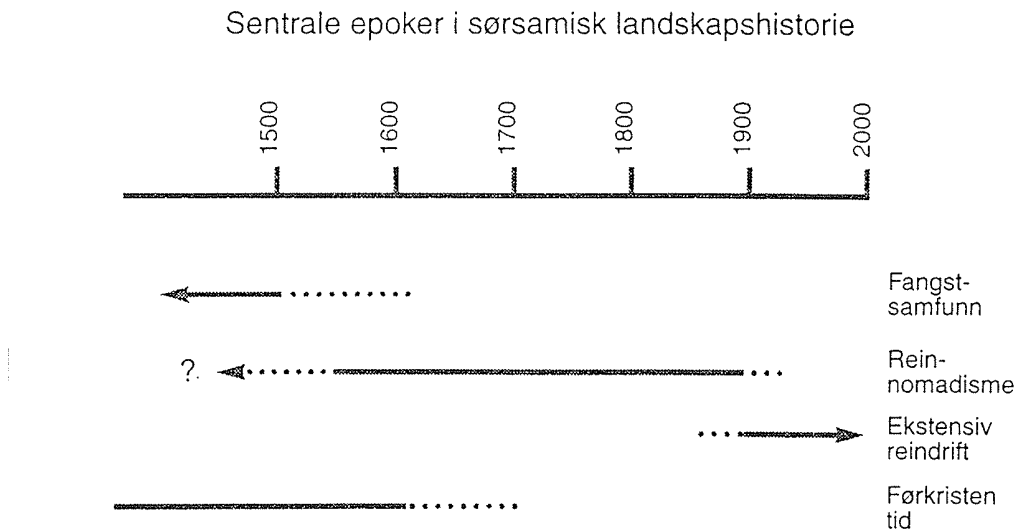
På bakgrunn av foreliggende funn kan man regne det som svært sannsynlig at det har vært drevet jakt og fangst i det meste av forhistorisk tid innfor utredningsområdet. Regulære boplasser synes imidlertid å ha vært lokalisert til kystområder og større dalfører i indre områder. Et viktig forbehold må her tas med hensyn til manglende systematiske undersøkelser.

5.3 Samisk veidekultur

Søndre Helgeland hører med til det sørsamiske området, der samer har hatt tilhold i lang tid. Samisk etnisitet blir generelt antatt å ha utvikla seg i årtusenet før Kristi fødsel, og en må også anta at dette har vært tilfellet i denne regionen.

Arkeologiske funn og skriftlige kilder viser at reinen alltid må ha spilt en sentral rolle for samene. Deres kulturhistorie kan deles i tre hovedfaser: 1. *fangstsamfunn*, 2. *nomadisk reindrift*, og 3. *ekstensiv reindrift* (dagens driftsform). Forskjellen mellom fasene er bl.a. knytta til ulike strategier å utnytte reinen på. Fangstsamfunnets økonomi var i det vesentlige basert på produkter fra jakt og fangst, men de hadde også tamrein som viktig støtte under fangst på villrein. Kilder og

undersøkelser viser at slike samfunn har vært delvis mobile jakt- og fangstsamfunn. De har vært organisert i såkalte *siidaer*, dvs. geografisk avgrensede områder for en viss gruppe. Siidaen har bestått av en hovedboplass (vinterboplass) og ulike sesongboplasser, der det har vært drevet jakt/fangst, fiske og sanking alt etter årstid og tilgjengelige ressurser.

Figur 3. Historiske utviklingstrekk i det sørsamiske området (etter Fjellheim 1998).

Antydninger om en fangstbasert samisk befolkning (såkalte sjøsamer) i Visten(?) er nevnt i skriftlige kilder alt på 900-tallet og sist omkring 1730 i Velfjordområdet. Det er også påvist ei rekke fangstanlegg for elg og rein i tilgrensende områder - langs Vefsna, i Svenningdalen og i Tosbotn. Ett av disse er datert i 800-tallet og de er alle sannsynligvis spor etter den gamle samiske veidekulturen.

Fra 1500-tallet skjer det en differensiering innad i de samiske samfunnene gjennom framvekst av tamreindrift. Samtidig oppstår det et skille mellom mer eller mindre bofaste kystsamer og reindriftssamer. Denne differensieringa og deres ulike økonomi viser seg også i forhold til skattelegging. Det opplyses at kyst-/sjøsamer betaler skatt i form av skinn fra vilt (som oter, mår, rev), reindriftssamer ("fjellfinner") med dyner (av lunde-/rypedun) og nordmenn med tørrfisk, penger og sølvtøy.

Det har vært vanskelig å påvise direkte spor etter gammel kystsamisk bosetting på Helgeland i form av hustuffer, og slike spor er heller ikke gjort i forbindelse med denne utredningen. Det er imidlertid registrert ei rekke andre funn som styrker inntrykket av en kystsamisk veidekultur i området. Både på Draugvikneset og Børjeneset på nordsida av Velfjorden er det registrert innretninger, bl.a. skyteskjul (*čilla* på nordsamisk) som har vært brukt i forbindelse med villreinfangst. Fangsten synes å ha foregått om høsten, når reinen har trekt ned fra fjellet mot vinterbeitet. Innretningene virker likevel ikke spesielt gamle, men kan antas å være fra de siste århundrene. Det er for øvrig kjent at villreinfangst ble drevet (bl.a. i kystområder) lenge etter tilkomsten av tamreindrift – og enkelte steder så seint som til slutten av 1800-tallet. Det er også kjent at det var villrein i grensetraktene til Sverige rundt midten av 1700-tallet. Det kan også ha vært tilfellet innafor utredningsområdet.

Figur 4. Skyteskjul av lokal type for jakt på villrein ved Børjeneset. Jakt har sannsynligvis foregått med gevær og med god utsyn mot reinens naturlige trekkleie (Nevernes i bakgrunnen). (Foto: A. Svestad)

Ut over 16- og 1700-tallet opphører sjøsamene gradvis å opptre som egen etnisk gruppe i de skriftlige kildene. Dette skyldes ikke at befolkningen forsvinner, men at deres etnisitet blir gradvis underkommunisert og etter hvert inngår også samene i den øvrige, norske befolkningen med jordbruk og fiske som hovednæring. Fangstinnretningene på Draugvikneset og Børjeneset kan slik også være vitne om slike "nordmenns" røtter i en forgangen kystsamisk veidekultur.

5.4 Norrøn jordbrukskultur

I begynnelsen av jernalderen, rundt Kristi fødsel, begynner en norrøn/germansk etnisitet å gjøre seg gjeldende på Helgeland. Gravfunn, hustyper og andre likheter med det materialet man finner lenger sør i landet, vitner om dette. Det er ingen kjente spor etter en slik kultur innfor utredningsområdet, men det er gjort både boplass- og gravfunn i tilgrensende områder; dvs. langs ytterkysten, på sørsida av Velfjorden, i Tosen/Tosbotn og i ytre del av Visten. Dette er likevel få funn sammenlikna med funnforekomster på Tjøtta og Sømna/ytre Brønnøy.

Den norrøne jernalderbefolkningen har tradisjonelt blitt oppfatta som bofaste jordbrukere av germansk avstamming og organisert i såkalte høvdingedømmer. Det er skilt ut to slike maktsentrum (høvdingedømmer) i tilgrensende kystområder. Disse samfunnene blir i Nord-Norge antatt å ha stått seg godt gjennom heile perioden sammenlikna med forhold lenger sør i landet. En vesentlig grunn for dette er deres etter hvert økonomiske avhengighet av samene gjennom skattelegging og handel (skinn- og pelsvarer).

Mangelen på norrøne jernalderfunn innfor utredningsområdet understreker indirekte også samenes tilstedeværelse tilbake i jernalderen.

5.5 Reinnomadisme i Njaarke

Utvikling av reinnomadisme blir tradisjonelt forklart med nedgang i viltbestanden og særlig villreinen, som følge av jakt og beskatning. Dette "tvang" på det nærmeste fram et nomadiserende tamdyrhold, som baserte seg på å utnytte reinenes naturlige vandringer mellom innland (vinter) og kyst. På kysten av Helgeland utvikles etter hvert også en reinnomadisme med omvendt driftssyklus; vinterbeite på øyene og sommerbeite i dalførene inn mot Vefsn og Grane. Utredningsområdet ligger dermed i et grenseområde mellom to forskjellige flyttemønstre.

I den tidligste fasen var reindriften intensiv med små flokker, melking av reinen og god utnyttelse av beiteforholdene. Ingen kan med sikkerhet si hvor lenge reinen har vært melka, men noen språkforskere meiner at reinmelking har røtter i hvert fall bakover til rundt 500 e.Kr. Det som er sikrere er at nomadisk reindrift med melkebruk var fullt utviklet i det sørsamiske området på 1500-tallet, sjøl om det finnes belegg for at reindrift kan ha vært utvikla i enkelte områder av Nordland så langt tilbake som vikingtid (800-1050 e.Kr.).

Overgangen fra fangstsamfunn til nomadisk reindrift innebar en omdisponering og omorganisering av bruken av landskapet. Det medførte at territoriet til den enkelte siidaen ble inndelt i ulike landskapstyper og *sesongområder* for å tilfredsstille en nomadisk driftsform. Slike områder måtte ta hensyn til gode *beiteforhold*; *bjørkeskog* til brensel og for gammer og reingjerder; tørre og gode *gåetie-sijjeh* (gamme-/teltplasser); egnete *giedtie-æevjeh* (gjerdeplasser) for melking av reinen (bl.a. på en tange i et vann eller på en snøfonn på varme dager); egnete *boernh* (oppbevaringsplasser) for melka; god tilgang på *vann* - både *gaaltijh* (drikkevann) og fiskevatn; og egnete *måara-krogkh* (beingjemmer), der man kunne deponere reinbeinene for å unngå å bli utsatt for ulykker (vanligvis bergsprekker).

Hvor omfattende tamreindriften var i den første tida er uvisst. Ifølge en svensk oppgave fra 1600-tallet hadde reindriftssamene i Vefsn gjennomsnittlig 12-14 dyr, og de mest velstående opp til 30. Jakt på villrein må derfor ennå ha spilt en betydelig rolle for sørsamene på Helgeland. 100 år seinere har dette bildet endra seg og reinnomadismen dominerer. Noe før midten av 1800-tallet endres også flyttemønsteret og ytterkysten blir benytta som vinterbeite (som tidligere nevnt). Det er også kjent at samene i Vefsn fra gammelt av hadde lov til å la reinen beite om vinteren og utpå våren bl.a. på flatlandet og Høyholmstranda i Vevelstad. Likeså er det kjent at svenske samer ikke kom til Vevelstad slik ingen av samene her dro til Sverige. Etter midten av 1800-tallet overtar også en ekstensiv driftsform med få og store flokker, mindre utnyttelse av beitekapasiteten og delvis bofaste eiere. Forholdene i Visten på midten av 1800-tallet antyder at en ekstensiv driftsform er i ferd med å vinne fram, slik folketellinga for 1865 differensierer mellom fastboende reineiere og nomader. Størrelsen på reinflokkene antyder likevel at man er i en tidlig ekstensiv fase. Av i alt 5 fastboende samefamilier hadde en familie 68 rein og en annen 120. Hadde man over 100 rein ble man også kalt "rikfinn". Gjeting av reinflokken ble imidlertid holdt i hevd til langt inn på 1900-tallet i denne regionen.

Den gamle (reindriften)samiske benevnelsen på kystfjellene vest for Namsen og Svenningdalen og mellom Folda og Vefsn er *Njaarke*, som betyr "Vesterfjellene". I dag utgjør utredningsområdet reinbeitedistrikt 20 *Jillen-Njaarke* (tidligere Brurskanken-Brønnøy og Kvittfjell) og deler av 18 *Voengelh Njaarke*.

Fra slutten av 1800-tallet og under 1900-tallets første del var området stort sett delt mellom fire reindriftsfamilier. Det var Nils Andersen Vesterfjell i Velfjord, Georg Kvittfjell i Grane, Gunnar Njarka i Vefsn og Sofie Svanvatn i Visten. I tillegg forekom det en del gjennomflytting av familier som hadde sitt sommerbeite i Brurskanken lenger øst. Den flyttvegen som oftest ble benytta for flytting mellom innland og kyst var Eiterådalen sørover gjennom Bælkiesdurrie (Velfjordskardet), og videre ned til Lomsdalen. Derfra flyttet man mot Breivatnan og gjennom Lapps-kardet via

Tettingsdalen og videre mot vinterbeiteområdene i Velfjord, Brønnøy og Sømna. I det meste av den nomadiske perioden må en anta at tradisjonelle flyttveger og beiteområder har blitt benytta.

De fleste samiske kulturminnene som er registrert innafor utredningsområdet kan knyttes til den reinnomadiske fasen. Gammetufter, hellere, oppbevaringssteder og samleplasser for rein henger nøye sammen og danner såkalte basisområder i landskapet. Registreringer av slike gir oss et bra bilde av tidligere tids samisk utnyttelse av området. Slike basisområder finner man for eksempel ved Nedresvanvatn i Brønnøy og Sarvejællanjavrie/Gåsvatn i Grane. De fleste registreringene er boplasser i form av gåetieh-sijjieh/gammetufter, slaameme-gåetieh (gammer i forfall) og aalijeh/hellere. Det finnes også mange opplysninger om andre hellere som har blitt brukt av reindriftssamene. Den store andelen hellere skyldes nok at samene har utnyttet naturens beskaffenhet på best mulig måte, slik terrenget innafor utredningsområdet for en stor del er prega av bratte fjell og mye stein. Det er også slik at i forbindelse med gjeting av reinen ble det drevet døgnvokting og en holdt da ofte til i hellere.

Figur 5. Vuelie-gåetie (Nedregammen) ved Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet. (Foto: A. Stångberg)

Det er også registrert en god del gjedtieh/gjerder innafor utredningsområdet. I den sammenheng må samle-, melke- og ledegjerdene på Draugvikneset og Børjeneset nevnes. Disse har vært benytta i forbindelse med flytting mellom kyst og innland, slik det også er kjent at reinen ble samla på Draugvikneset for oversvømming til Børjeneset og Råken om høsten. Måten begge gjerdene er konstruert på vitner om at de har vært brukt for en reinflokk med stor tamhetsgrad. De peker dermed i retning av den gamle intensive (nomadiske) driftsformen med små flokker, melking, god utnyttelse av beiteforholdene og gjeting året rundt.

Nyere forskning viser at det synes å være i det sørsamiske området at samisk tru og religion har holdt seg lengst. Betegnende er det derfor at to samiske sjamantrummer ("runebommer") er funnet innafor utredningsområdet - i henholdsvis Indre Visten og Henriksdalen. De er begge trommer av sørsamisk type (gievrie), og det eldste skriftlige belegget for bruken av denne trommetypen på Helgeland kan gå tilbake til 1100-tallet. Det finnes også en del opplysninger om samiske offerplasser innafor utredningsområdet. Disse spilte en viktig rolle for samene og deres forhold til landskapet og de iboende fedrers ånder. En av grunnene til at samisk tru og religion

har vært levende i området langt fram i tid, kan ha sammenheng med fjellområdene og dalførenes utilgjengelighet.

Figur 6. Del av samisk tromme av sørsamisk type (gievrie) og trommehammer (av reinhorn). Tromma ble funnet i Henriksdalen i 1969 (nå Velfjord museum). (Foto: A. Svøstad)

Etter hvert (særlig fra slutten av 1800-tallet) gikk enkelte reindriftsfamilier over til å bli fastboende. De drev nå jakt, fangst og fiske samt løsarbeid for bøndene. Eiteråfjellet i Vefsn kan være en slik gård. Etter hvert begynte de også med egen gårdsdrift, og de hadde en utstrakt kontakt med reindriftssamene bl.a. gjennom sytingsrein og slektskap. Dette danna grunnlag for et sosialt og kulturelt fellesskap mellom befolkningen i kyst- og innlandsområder. Det eksisterte for øvrig fra gammelt av et nært forhold mellom fastboende og reindriftssamer med tjenesteutveksling av forskjellig slag. Samene tok også ofte inn hos fastboende når de i området med reinflokkene, og som oftest var det de samme gårdene som gikk igjen fra generasjon til generasjon. Det er nærliggende å tru at det allerede var en samisk forbindelse (evt. slektskap) til disse gårdene som grunnlag for husvære og tjenesteutveksling. Dette er for øvrig kjent både i Visten og andre steder.

Sjøl om reindrifta i dag ikke drives på den gamle måten, baserer den seg like fullt på reinens naturlige vandringer innafor det terrenget som inngår i utredningsområdet. Reinen som benyttes er også av den gamle stammen i området. Dagens drift og reinflokk er derfor et viktig kulturhistorisk element og bindeledd.

5.6 Gårdsdrift og fiskeri

Når det gjelder den øvrige/norrøne bosettinga synes den å ekspandere til indre områder i løpet av mellomalderen (1050-1536), dvs. det man må anta har vært samiske bosettingsområder fra gammelt av. En god del av disse gårdene ble også liggende øde etter Svartedauen (1349) og blir ikke tatt opp igjen før på slutten av 1500- og ut over 1600-tallet. Eksempler på slike gårder er Bønå og Aursletta i Indre Visten, og Storfjorden, Okfjorden og Storbørja i Velfjorden. I denne perioden ryddes det også gårder og husmannsplasser noe opp i dalførene som Lakselva og

Laksmark i Indre Visten og Tettingsdalen i Velfjorden. I Sørfjorden i Vefsn var det også bosetting i mellomalderen, men det har vært vanskelig å få fram kunnskap om dette området. Gården Sørfjord var for øvrig bebodd fram til midten av 1900-tallet.

I løpet av 16- og 1700-tallet blir det rydda ei rekke gårder i mer marginale fjell- og dalområder (s.k. fjellgårder), som f.eks. Lomsdal og Strompdal i Brønnøy, Sørvassdalen og Eiteråfjellet i Vefsn, og Stavassdalen i Grane. Dette dreier seg om matrikelgårder som i enkelte tilfeller også hadde husmannsplasser og sæterdrift.

Figur 7. Fjellgården "Eiteråfjellet" (gnr. 32) i Vefsn kommune. (Foto: A. Stångberg)

På alle disse gårdene har jordbruket vært et viktig innslag og ofte med både sæterdrift og utmarksslått. Det meste av sæterdrifta opphørte i 1920-30-årene og de fleste gårdene ble også fraflytta før eller like etter 1950. Jordbruk har likevel ikke vært eneste næring, men omtrent like viktig har fiske på sjøen (i nærområder, på Lofoten og på Finnmarka) vært, samt elvefiske - sjøl for de mest avsidesliggende gårdene. I Indre Visten dreiv man for eksempel med juksafiske på isen om vinteren.

De fleste gårdene er i dag fraflytta, og det er nå bare fast bosetting på 4 gårder innfor utredningsområdet (2 i Indre Visten og 2 i nordre Velfjord). Tidligere var det både skoler og poståpneri i disse områdene, bl.a. internatskole på Engelsnes i Storfjorden. På de fraflytta gårdene er det bare i enkelte tilfeller bygninger igjen, som på Eiteråfjellet, i Storbørja og andre steder på nordsida av Velfjorden. Eiteråfjellet er også et godt bevart eksempel på en fjellgård.

Av utmarkshus tilknytta gårdsdrifta er det i hovedsak bare enkelte felleferdige høyløer som står. For øvrig finnes det synlige spor og rester etter mange typer bygninger og virksomhet etter den faste gårdsbosettinga i utredningsområdet.

5.7 Skogbruk og utmarksnæring

Skogbruk har vært ei viktig næring i de ulike delene av utredningsområdet i lang tid både gjennom vedproduksjon og tømmerdrift. I de mange dalførene i Indre Visten, Velfjorden, Vefsn og Grane kan skogbruk føres tilbake til 1700-tallet. Det er imidlertid først i løpet av de siste ca. 150 årene at skogbruk har fått en større økonomisk betydning, både som rein næring for en del av befolkningen og som attåtnæring i tillegg til jordbruk og fiske. I Vefsn og Grane fikk tømmerdrift store dimensjoner og skapte ei tid nærmest ei lokal Klondyke-stemning knytta til den såkalte engelskbruktida i siste del av 1800-tallet. I 1865 kjøpte ei rekke engelskmenn store eiendommer her (på størrelse med Akershus fylke) for å utnytte skogen i kommersielt øyemed. Det kom folk fra fjern og nær og på det meste var nærmere 900 personer sysselsatt i tømmerdrifta. Under tømmerdrifta ble det bygd ei rekke skogsstuer (tømmerstuer) som bopeler, demninger for fløting og sagbruk. Skogsstuer ble for øvrig også brukt ved tømmerdrift andre steder innafor området.

Med unntak av den gamle saga på Bønå i Indre Visten finnes det få intakte bygninger og byggverk etter engelskbruktida og skogsdrift generelt. Rester etter sagbruk, skogsstuer og demninger er likevel synlige ei rekke plasser. Det finnes i dag fremdeles en del skogsdrift innafor området gjennom uttak og planting av i hovedsak gran - hovedsakelig i Indre Visten.

Figur 8. Den gamle saga på Bønå i Indre Visten. (Foto: A. Svestad)

Innafor utredningsområdet har det vært furuskog fra gammelt av, men det er ikke kjent at man har drevet tjæreproduksjon. En slik virksomhet kan allikevel ikke utelukkes og vil eventuelt kunne påvises gjennom framtidige kulturminneregistreringer. En kjent utnyttelse av furu er fletting av furukorger og -kasser, slik dette i særlig grad var gjort i Visten. Slike korger ble produsert av lange furuspon om vinteren for salg på markeder.

Figur 9. Furukorg fra Indre Visten (Foto: A. Svestad)

5.8 Krigshistorie

Det var stor aktivitet fra motstandsbevegelsen innafor utredningsområdet under 2. verdenskrig. Det kjente Kompani Linge leda av kaptein Sjøberg kom bl.a. over fra England i 1941 for å forberede en mulig invasjon på Helgeland etter den tyske okkupasjonen. Mange fra den lokale befolkning deltok i disse forberedelsene og ei rekke hytter i grense med fjellheimen ble brukt i forbindelse med aktiviteten, som Langvassbua ved Langvatnet i Searvoesvuemie/Sørvassdalen som bl.a. fungerte som hovedkvarter. Det ble frakta mye våpen og ammunisjon over fra Visten og Børja til Vefsn og Grane.

Etter hvert som tyskerne kom på sporet av denne aktiviteten foretok de mange rassiaer og arrestasjoner. I løpet av 1944 ble våpentransporten avslørt og 9. juni 1944 tok flere hundre tyskere seg opp Eiterådalen og Støvesvuemie/Stavassdalen. I trefninger her mista mange fra kompani Linge livet. Etter denne hendelsen ble det etter tyskernes befaling også forbudt å ferdes i Vesterfjellene (Njaarke).

Til minne om krigshendelsene går det i dag en årlig marsj - den såkalte Sjøbergmarsjen - fra Austerfjorden i Indre Visten til Skjørlægda i Eiterådalen.

5.9 Ferdsel og friluftsliv

Når det gjelder ferdsel, kontakt og handel vet man ut fra kjennskap til landsdelens generelle kulturhistorie og at det i stor grad har dreid seg om øst-vestgående forbindelser gjennom det meste av forhistorisk tid. Dette med områder som i dag ligger i Nord-Sverige, Finland, Karelen og Russland. I løpet av de siste tre tusen årene har det skjedd en gradvis dreining mot nord-sørgående forbindelser. Øst-vestgående forbindelser har imidlertid vært opprettholdt gjennom heile kulturhistoria, særlig gjennom samenes utnyttelse. Ferdselsvegene mellom Indre Visten og

Vefsn i de siste århundrene kan også ses å videreføre noe av det gamle kontaktmønsteret, slik de delvis er lagt langs reinnomadenes og den seinere reindriftsutøvernes trekkruiter.

Det går flere ferdselsveger som binder området sammen; mellom Indre Visten og Vefsn; gjennom dalførene fra Visten/Indre Visten til Velfjorden (bl.a. Børjedalen og via Storfjordlangvatnet); og fra Storbørja langs Lomsdalen og gjennom Velfjordskardet til Sirijorda i Eiterådalen. Over fjellet er det som oftest satt opp varder/vegvisere for å merke ferdselsvegene, og mange av disse er nok samiske. Det skilles mellom to typer varder/vegvisere: *vaartoe* og *tsiëgle*. Førstnevnte står som oftest som markører på fjelltopper eller godt synlige høgdedrag i terrenget, mens sistnevnte står som vegviser i et flatt, vegløst terreng.

I tillegg til reindrift og skogsdrift benyttes området i dag til friluftsliv, jakt og fiske. Det finnes flere gamle hytter (og gammer) innafor området som er dels åpne for dette formålet. En av disse er Langvassbua ved Langvatnet i Sørvassdalen.

Figur 10. Eksempler på vegmerker som vartoe (t.v.) og tsiëgle (t.h.) i det flate og ensartete terrenget innover Lomsdalen – et gammelt samisk flyttområde for rein (Strompdalen i bakgrunnen). (Foto: A. Svestad)

6. REGISTRERTE OG KJENTE KULTURMINNER OG KULTURMILJØER

Denne gjennomgangen inneholder en oversikt over kulturminner og kulturmiljøer både innafor utredningsområdet og i nært tilgrensende områder. Denne oversikten danner grunnlag for verdisetting av kulturminner og kulturmiljøer i kapittel 7. Oversikten inneholder kulturminner som er registrert i forbindelse med utredningen og er kjent gjennom tidligere undersøkelser/-registreringer (bl.a. av Sametinget og SEFRAK), innsamla informasjon og gjennomgang av skriftlig materiale. Med unntak av noe registreringsvirksomhet fra Saemien Sijte på Snåsa, er det gjort svært få etnografiske/arkeologiske registreringer innafor utredningsområdet. Mange av kulturminnene er påvist gjennom iakttakelser av kjentfolk og til dels dyktige amatørarkeologer.

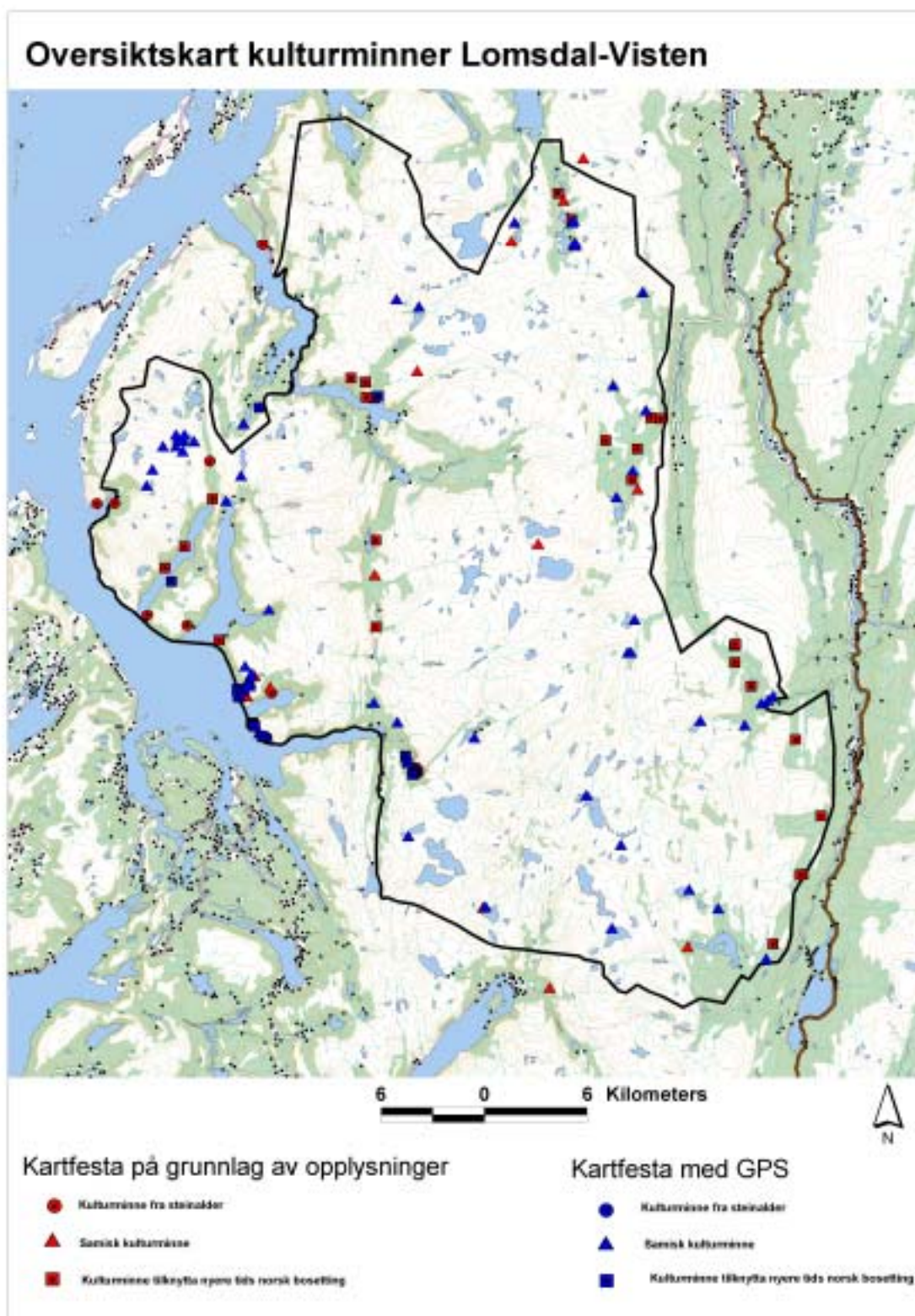
Kulturminner og kulturmiljøer framgår av oversiktskart. Kartet er ikke representativt for kjente kulturminnetyper, men differensierer bare mellom kulturminner fra forhistorisk tid, samiske kulturminner og nyere tids kulturminner etter fast (angivelig) ikke-samisk bosetting. For å vise utbredelse og variasjon over kulturminnetyper er det laget noen representative detaljkart.

På oversiktskart (figur 11) og detaljkart (figur 15, 19 og 24) skilles det for øvrig mellom kulturminner registrert med GPS og kulturminner som er kartfesta på bakgrunn av opplysninger/kilder.

Kjente og registrerte samiske kulturminner innafor de ulike delområdene baseres i hovedsak på Sametingets arbeid og rapportering. Det må for øvrig presiseres at det bare er deler av delområdene som er undersøkt for kulturminner. Delområdene er (som tidligere nevnt): 1. Bønnådalen-Finnkotdalen/Indre Visten, 2. Ausli/Ytre Visten, 3. Okfjorden-Storfjorden, 4. Draugvikneset, 5. Børjeneset, 6. Storbørja-Tettingsdalen, 7. Strompdalen-Lomsdalen, 8. Searvoesvuemie/Sørvassdalen, 9. Eiterådalen, 10. Støøvesvuemie/Stavvasdalen, 11. Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet. Det er ikke foretatt registreringer i Searvoesvuemie/Sørvassdalen i forbindelse med delutredningen, men det er tatt med som et eget delområde på bakgrunn av tidligere registreringer og opplysninger.

6.1 Bønnådalen-Finnkotdalen/Indre Visten

I Indre Visten er det mange tradisjoner etter samisk bosetting i de ulike dalførene. Stedsnavn som forteller om dette er Finnflekkan (ved Åmotskardet), Ol-Tomså-heia (i Austerfjorddalen) og Finnheimen (i Laksmarka), samt Finnkotdalen, Finnknefjellan og Buorrienvare. (i de øvre delene av Bønnådalen). De ulike dalførene til og fra Indre Visten har i lang tid vært brukt som flyttveger for samene og reinflokkene - særlig Børjedalen over til Storbørja.

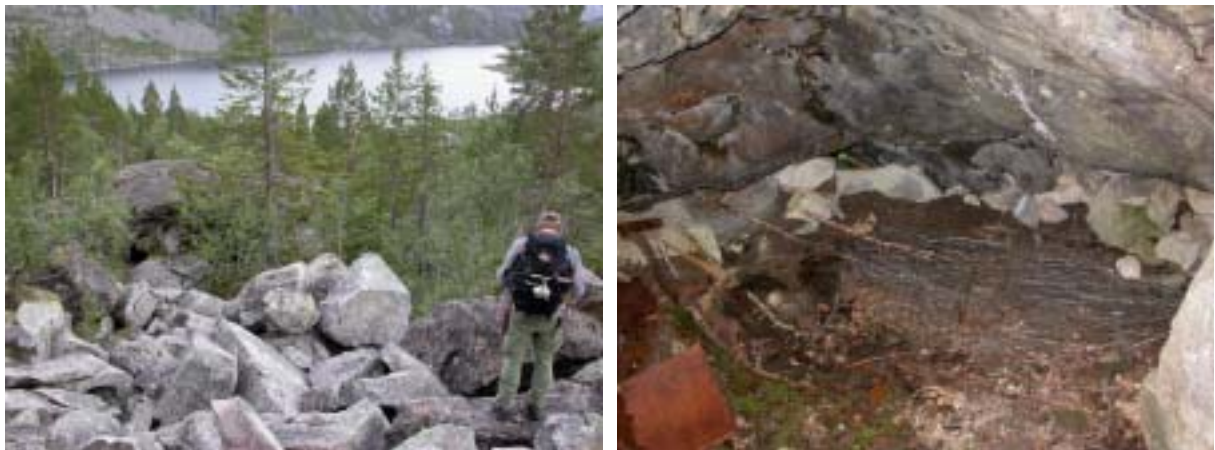

Figur 11. Kart med oversikt over registrerte og kjente kulturminner.

Stedsnavnet Finnkotdalen (sidedal til Bønnådalen) antyder sterkt at det skal finnes boplasser i form av gammetufter/gåetie-sijjeh, men slike ble ikke påvist ved registreringa. Det ble for øvrig registrert en mulig giedtie/melkeplass her, og ved Øvre Bønnåvatn en aalije/heller. Hellenen har blitt benytta for overnatting både i forbindelse med reingjeting – sist av Martin Barrock (etter det som er kjent). Hellenen ble også brukt av kaptein Sjøberg og hans gruppe under ei overnatting under 2. verdenskrig. Det er fremdeles rester igjen etter denne hendelsen. Den giedtie/gjerdeplassen som er registrert i Finnkotdalen er et fint eksempel på en type kulturminne som oppstår ved intensiv reindrift med reinmelking. Sannsynligvis er det også låavth-gåetie-sijjeh/teltboplasser i nærheten, men disse kan være vanskelig å finne. Samene har fra gammelt av vært forsiktige i sin utnyttelse av naturen og nettopp teltboplassene er type kulturminne som setter meget svake spor etter seg. En grundigere befarig i Finnkotdalen ville gjort det mulig å påvise andre typiske kulturminner tilknytta reinnomadismen.

I Bønnådalen er det tidligere gjort funn av keramikk og kritt-piper ved Klemmetjorda, der det ifølge tradisjonen skal ha bodd en same på 1800-tallet. Dette stemmer også med skriftlige kilder. Slike utmarksbosettinger har ofte vært forbundet med samisk bosetting. Her var tidligere ei synlig hustuft, men den er i dag vanskelig å påvise p.g.a. tilvokst granskog og skogsdrift. På Krongelvassfjellet ble det i 1997 funnet ei gievrie/tromme. Funnet består også av trommehammer og viser av bronse og er slik sett komplett og unikt. Tromma er datert til perioden 1650 til 1750, mens hammeren er noe yngre. Funnet er i dag på Vitenskapsmuseet i Trondheim.

Bønå gård er fra 1600-tallet og angivelig den eldste gården i Indre Visten. Det står flere eldre bygninger på gården, bl.a. et 150 år gammelt stabbur og ei gammel oppgangssag. Det først sagbruket ble etablert her i 1740-årene av Petter Dass d.y. som det eldste kjente sagbruket i Vevelstad. Tidligere var det også mølle/kvern på Bønå, slik det var på de fleste gårdene i Visten. På Bønå drives i dag gård- og skogsdrift samt villmarksturisme.

Figur 12. Aalije/heller ved Bønnåvatn - sett ovenfra (bilde t.v) og innenfra (bilde t.h.).(Foto: A. Svestad)

Like utafor Bønå (i Sommarsetvik) er det registrert ei helle-maling fra uviss tid (etter alt å dømme fra steinalder). Det knytter seg noe usikkerhet til denne, da den ikke har kjente/forståelige figurer.

Det er kjent at det har vært samiske boplasser også andre steder i Indre Visten. I Austerfjorddalen er en heller kalt "Finnsteinen" og ved Grannesaksla skal det ha vært en gamle. Langt inn i fjellet mellom Noerthe Væstanjaevrie/Nordre Vistvatnet og Aarjel Væstanjaevrie/Søre Vistvatnet er det registrert en heller kalt "Kvilesteinen". Ifølge opplysninger fra tidligere reineier Martin Barrock var den i bruk av både av samer og bumenn fra gammelt av.

Ved "Finnheimen" i Laksmarka i Børjedalen har det vært en boplass med mulig rest av en njalla (samisk stabbur stående på en stolpe). Denne boplassen skal ha vært bebodd av Anders Tomså (1809-1866) med familie. Ifølge opplysninger skal folkene her ikke bare hatt rein, men også sauer og geiter. På østre side av Laksmarkvatn er det også en heller der en same ved navn Oluf Bendiksen (Bentso) holdt til ei tid. Sistnevnte var kjent under navnet "Snåtten" og helleren som "Snåttholet".

Dalførene i Indre Visten har i tillegg til den reindriftsamiske utnyttelsen i stor grad vært benytta for tømmerdrift, særlig i Svartskogen i den innerste delen av Visten. Det var også mange sagbruk i Indre Visten i tillegg til det på Bønå. På Granneset var det bl.a. et sagbruk med ca. 15 arbeidsplasser rundt 1900. På 1900-tallet ble det også drevet noe båtbygging i Indre Visten, såkalte Martin-prammer, som var spesialbygd for å kunne dra over isen om vinteren.

Fra Indre Visten går det flere ferdselsveger til Vefsn og Velfjorden, som benytter de gamle flyttrutene for reindriftssamene. Bl.a. over til Eiterådalen og gjennom Børjedalen til Storbørja. Vegen (stien) gjennom Børjedalen skal ennå være godt synlig. På fjellene i Indre Visten og over mot Vefsn er det satt opp mange varder/vegvisere (urra og), og mange av disse er nok satt opp av samene.

Oppsummering

Kunnskap om kulturminner i de omtalte områdene viser i overveiende grad til samisk bosetting og utnyttelse, men mange opplysninger er ikke bekrefta gjennom registreringer. Av registrerte kulturminner finner man bl.a. en giedtie (reingjerde) og en aaliije (heller), som også må regnes som automatisk freda kulturminner. Når det gjelder den samiske utnyttelsen må man også ta hensyn til de mange urra og cekkeš (vegvisere) som finnes i fjellene, og som i stor grad forteller om samenes flyttveger. Av større og mer heilhetlige kulturmiljøer må nevnes Bønå gård med mange spor og bygninger etter nyere tids fast bosetting. Bønå representerer også de næringene som har preget den faste bosettinga i indre fjordstrøk, som jordbruk, skogbruk og fiske.

6.2 Ausli/Ytre Visten

I ytre del av Visten var det fra før registrert 11 lokaliteter med samiske kulturminner. De aller fleste ved Nedresvanvatn, som ligger nærmere Okfjorden/Storfjorden i Velfjorden (Brønnøy kommune). Her etablerte Mathias Kristian Andersen (1849-1929) med kone Anna Nilsen sommerboplass. Vinterboplassen ble etablert ved Limarkheia (Auslikneet), nært gården Auslia, som i dag ligger utafor utredningsområdet. Dattera til Mathias og Anna, Sofie Svanvatn (d. 1973), tok over reindrifta og drev den fram til midt på 1950-tallet sammen med Lars Bergli (fra Berglia i Hattfjelldal) som reingjeter. Sofie var den som sist bodde på vinterboplassen ved Likmarkheia. Den ligger for øvrig like i kanten av et felt med planta granskog. På grunn av vindfall som river opp jorda, står boplassen i fare for å bli ødelagt. Muligens er her også andre kulturminner i tilknytning til boplassen som allerede kan være ødelagt, men er vanskelig å avgjøre på grunn av tett skog og mye vindfall. Området har i seinere tid også blitt brukt innafor reindrifta - sist av familien Eira/Fallås. Mange av samene i denne delen av Visten skal for øvrig ha hatt tilhold i Kilvågen.

Figur 13. Den samiske vinterboplassen Limarkhei. Bilde t.v.: Boplassen/kulturmiljøet ligger i kant med granskogen midt i bildet. Bilde t.h.: Del av veggvoll i gåetie-sijjie/gammetufta. (Foto: A. Svestad)

Ved Botnvatnan og sør for Øvresvanvatnan er det tidligere registrert en aalijje (heller) og etter tradisjonen skal det ha vært samisk bosetning ved Tasklivatnet, i Kilmarka og nært gården Åsen. Mellom Åsen og Auslia er det en boplass et stykke vest for elva fra Bjorvatnet. I Jakobdalen skal det ha stått en gåetie/gamme og nord for Vistenfjorden skal det ha vært både giedtie/reingjerde og boplass ved/mellom Kvannlivatnan. I dette området er det også tradisjon om en samisk offerplass. I en hellere/hule skal det bl.a. være rester etter mange gevir av reinsdyr. Ved "Finnlægran" mellom Visthus og Stokkasjøen har det også vært en samisk boplass.

Gården Ausli er en fjellgård som er nevnt som ødemarksgård på midten av 1600-tallet. Her har det vært drevet jordbruk i et relativt marginalt område fram til våre dager (1987). De fleste husene står etter de som sist bodde her (søsknene Herlof og Eva Ausli), men jordene er i ferd med å gro til. Eva Ausli var for øvrig viden kjent for sine lefser. Fra gården går den en bratt kjerreveg opp til et engstykke rett ovafor. Her har det vært drevet utmarksslått og det finnes bl.a. rester etter en løypestreng ned til gården. Folkene på Ausli hadde for øvrig god kontakt med samene i Limarkhei, og det hevdes at Herlof beherska samisk. Våningshuset benyttes i dag som "turhytte", og gården ligger utafor utredningsområdet.

Figur 14. Fjellgården Ausli i Vevelstad. (Foto: A. Svestad)

Oppsummering

Kunnskap om kulturminner i delområdet viser i overveiende grad til samisk bosetting og utnyttelse. Her er også gjort mange registreringer samiske kulturminner og en må særlig peke på kulturmiljøer ved henholdsvis Nedresvanvatnan og Limarkhei, der særlig førstnevnte innholder mange typer kulturminner. Til sammen illustrerer begge boplassene - som to ulike basisområder (dvs. sommerboplass og vinterboplass) - den tradisjonelle sesongmessige utnyttelse av landskapet svært godt. Et annet interessant kulturmiljø er den relativt intakte fjellgården Ausli, som er et godt eksempel på slike marginale gårder. Den kontakten som var mellom folkene på gården og samene i Limarkhei gjør også dette kulturmiljøet interessant sett i en større kulturhistorisk sammenheng.

6.3 Okfjorden-Storfjorden

Innerst i Storfjorden er det registrert en aaliije/heller og i Lisl fjorden nok en aaliije/heller. Hellen i Storfjorden kalles for "Finn-Siriana-steinen" og den i Lisl fjorden "Zariss-steinen". Både Zariss og Sirina er navn som nevnes i en samisk kontekst i Velfjord kirkebok. Begge hellerne skal ha blitt brukt av samer som midlertidige boplasser/oppholdssteder. I Hoggarvika i Okfjorden er det registrert en skogstue i forfall.

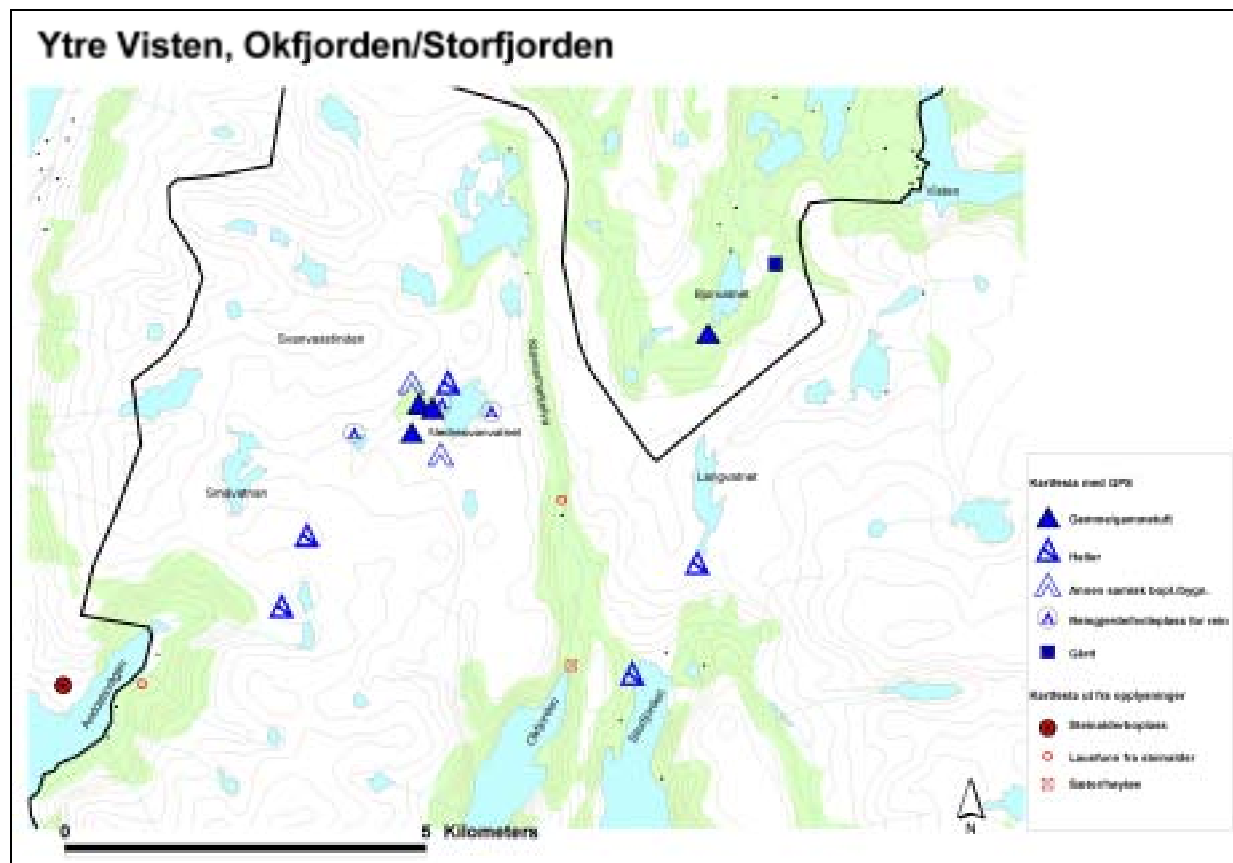
Figur 16. Aalijje/helleren "Finn-Siriana-steinen" i Storfjorden og skogstutomt i Hoggarvika (Okfjorden).
(A. Stångberg.)

I både Storfjorden og Okfjorden er det ellers en rekke stedsnavn som vitner om samisk tilstedeværelse i området. Vest for Okfjorden nært Frulia er en plass som heter "Finnkåtatufthåjen". Et område i Vassbugen mellom Okfjorden og Storfjorden kalles for "Kåtaia". Begge stedsnavnene viser til at det en gang sannsynligvis har vært en samisk kåte (gamme) på disse plassene. I "Kåtaia" er det gamle merker i furuskogen som kan stamme fra gammel samisk bruk av furubark. Lengre inn i Okfjorden, i området langs Kvannskardelva, er det tre aalijeh (hellere). Noe nærmere opplysninger om bruken av disse har vi ikke. I Storfjorden forekommer navnene "Finnsete" og "Finnkåtalænningen". "Finnsete" ligger nært Fagerlia og dette området ble befart uten å påvise kulturminner. Slike "finnsete-navn" er imidlertid interessante da de ofte knyttes til sjøsamisk bosetting, som kjent fra andre steder av Nord-Norge. Terrenget ved "Finnkåtalænningen" er nokså bratt og ulendt og navnet viser muligens til en plass noe lengre sør i Storfjorden. Ved Langvatnet nord for Storfjorden er en aalijje (heller) som heter "Ol-Tomsåstein". Ole Thomassen ("Ol-Tomså") var en legendarisk bjørnejeger fra Brønnøy/Velford-området. I Lappskarddalen ligger det ytterligere en aalijje (heller). Også denne kalles for "Zariss-stein". I følge opplysninger er det funnet kløvne margebein og en bearbeida bjørnetann under helleren.

Ved Svanvatnan, Tasklivatn og Lysingvikfjellet skal det være demninger fra slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet, bygd i forbindelse med skogdrift og fløting av tømmer. Folk fra Klavesmark var bl.a. med på fløting.

Oppsummering:

Kulturminnebestanden i dette delområdet er preget av et flertall aalijeh/hellere. Terrenget med dype fjorder, bratte fjell og mye stein har gjort at samene derfor har brukt landskapet på best mulig måte som en naturlig ressurs. Hellerne må regnes som automatisk freda kulturminner.

Figur 15. Detaljkart med oversikt over kulturminnetyper innafor deler av Delområde 1 og 3.

6.4 Draugvikneset

I lia/dalsøkket ovafor Draugvik og under Draugvikhatten er det påvist et fangstanlegg for villrein, bestående av 10 skyteskjul (bogastiller) og 1 kjøttgjemme for oppbevaring av fangsten. Skyteskjulene er små oppmuringer av naturstein som har fungert som skjul under jakta, som enten har foregått med pil og bue eller gevær. Noen av skyteskjulene er lokalt utformete og spesielle sett i en større sammenheng (jf. figur 4). Skyteskjulene ligger strategisk til langs fjellryggen med fritt utsyn mot dalsøkket, dvs. det naturlige trekkleiet for reinen ned fra fjellet. De ligger med jevne mellomrom på strategiske punkter og er også vendt oppover i terrenget. Jakta må derfor ha foregått om høsten når reinen har kommet fra fjellet for å oversvømme til Børjeneset mot vinterbeitet. Det finnes ingen bevarte tradisjoner om dette fangstanlegget, men slike anlegg er historisk kjent brukt av samene forut for reinnomadismen. De kan slik også knyttes til den gamle kystsamiske veidekulturen på Helgeland, og er et av svært få materielle spor etter denne befolkningen og kulturen i regionen.

I tilknytning til fangstanlegget er det påvist flere kulturminner etter barns lek. Disse viser bl.a. et skyteskjul/reingjerde og reinflokker i miniatyr og tilhører dermed en samisk kontekst. Slike kulturminner er svært sjeldne.

Figur 17. Kulturminner etter barns lek: "reinflokk" (t.v.) og "skyteskjul/samlegjerde" (t.h.). (A. Svestad)

I de nedre delene av det samme dalsøkket og videre nedover til bergene nede ved sjøen øst for Sildevika, ligger det et samlegjerde for tamrein. Gjerdet har utnytta den samme naturlige trekkleia for rein, og viser sammenhengende utnyttelse fra villreinfangst til tamreinhold. Et ledegjerde og naturlige søkk og hindringer har vært benytta for å føre reinen ned til (el. opp fra) samlegjerdet. Sjølve samlegjerdet er konstruert på en tilsvarende måte ved utnyttelsen av et traktforma terreng mellom to bergrygger. Oppmurte gjerder/sperringer er satt opp der det har vært nødvendig, og i innløpet til "trakta" er det anlagt en tversgående mur med åpning for å slippe inn/ut reinen. Samlegjerdet synes å ha vært benytta for melking og hvile for både rein og reineiere ved oversvømming til/fra Børjeneset. Det kan derfor ha vært brukt både under vår- og høstflytting. Langs dalsøkket ovafor Draugvika og fjellryggen ovafor Draugvikneset er det flere oppbygde varder/steinstøtter strategisk orientert i forhold til trekkleia. Disse må ses også i sammenheng med samlegjerdet og har sannsynligvis vært brukt som ledemerker i forbindelse med dårlig vær under reinflyttinga til og fra fjellet. Ifølge muntlig informasjon fra de gamle reindriftsfamiliene i området (bl.a. Kvittfjell), ble reinen tidligere samla på Draugvikneset før svømming over Lislbørja til Børjeneset og videre til Råken med forbindelse til innlandet. Det foreliggende reingjerde er nødvendigvis brukt av disse familiene, men det framstår like fullt som minner etter den samme virksomheta.

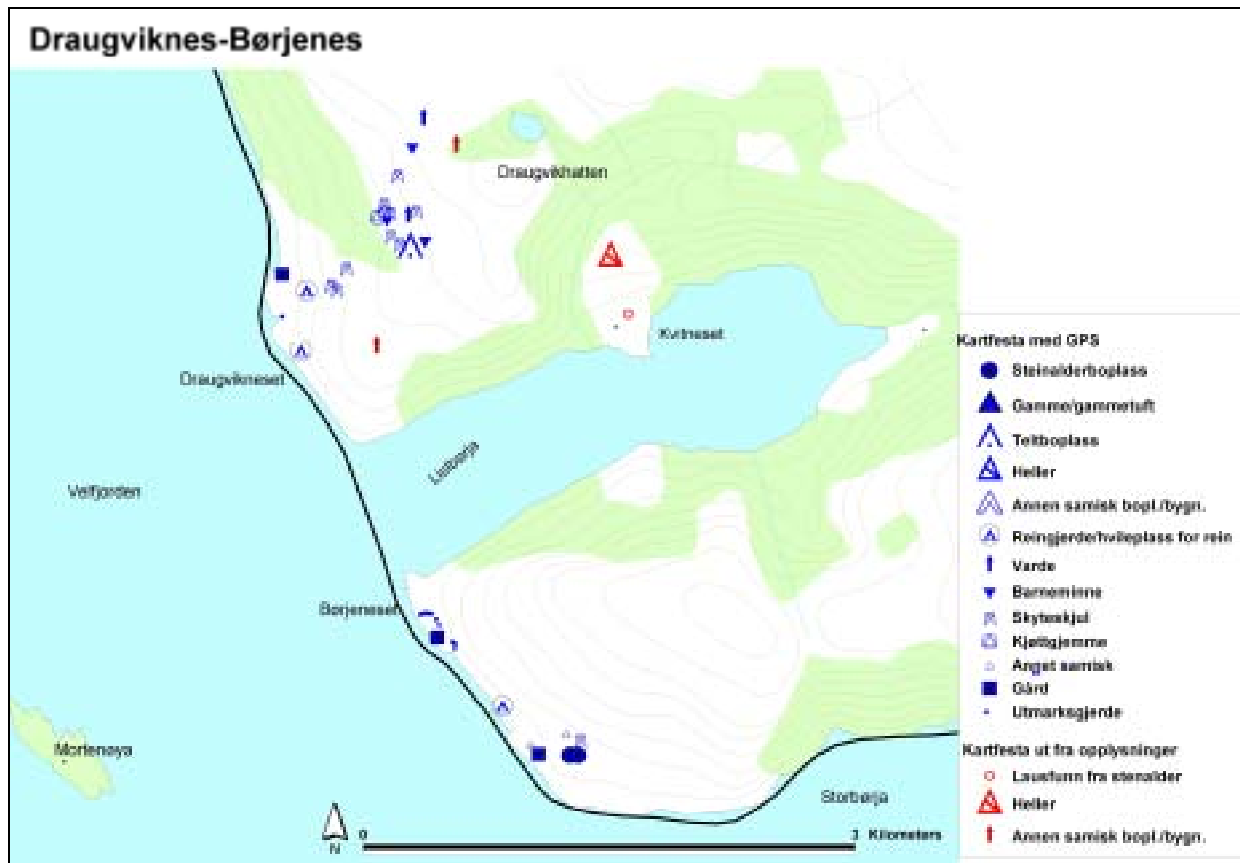

Figur 18. Del av samlegjerde for tamrein ved Draugvikneset – rest av mur ses i forgrunnen. Anlegget utnytter en naturlig bergskorte (fortsetter til venstre i bildet).. (Foto: A.Svestad)

Gården Draugvik er egen matrikelgård og nevnt i skriftlige kilder allerede på 1600-tallet. Gården har ligget øde i lange perioder, som nok skyldes at den har lite jord og oppdyringspotensiale. De siste som opptok gården kom fra henholdsvis Storfjord og Brønnøysund. Etter egne opplysninger skal de bl.a. ha vært av samisk ætt. Gården er i dag ubebodd og ble sist fraflytta på 1930-tallet. Her finnes ei rekke husruiner (etter våningshus, fjøs, jordkjeller, sommerfjøs), steingjerder og andre spor etter rydding og dyrking på stedet. I Sildevika stengte de sild, og de siste beborne var "sponsa" av Norges Sildesalgslag med telefon (som en av de første i Velfjord) for å varsle når det var sild i fjorden. Det må også nevnes at deler av steingjerdet i øst mot Sildevika, på grunn av sin utforming synes å ha hatt som formål å holde reinen vekk fra gårdens knappe innmark. Slik sett viser kulturminner som representerer ulike virksomheter og næringer sammenheng med hverandre.

Oppsummering:

Området Draugvik-Draugvikneset danner ett sammenhengende og sammensatt kulturmiljø. Det viser spor etter både samisk veidekultur og nomadisme. I tillegg finnes også kulturminner etter fastboende jordbrukere/fiskere, som opplagt må ha hatt relasjoner til samene. Sporene etter villreinfangsten er unike, da de dokumenterer en del av kulturhistoria som har vært lite kjent på Helgeland. Kulturmiljøet inneholder også spor etter barns virksomhet og lek, noe som i seg sjøl er svært sjeldent. De samiske kulturminnene må betraktes som automatisk freda kulturminner.

Figur 19. Detaljkart med oversikt over kulturminnetyper innfor Delområde 4 og 5.

6.5 Børjeneset

På Børjenes og indre Børjenes er det registrert et variert antall av kulturminner fra ulike perioder. Her finnes det til nå eldste påviste kulturminnet innfor utredningsområdet; en boplass/fangststasjon fra eldre steinalder, dvs. boreal tid 8000-7000 f.Kr. Denne ligger på indre Børjenes og er påvist i noen avblåste grusflater etter torvuttak. Her er det oppsamla ei rekke redskaper og spor etter redskapstilvirking av bl.a. flint og bergkrystall. Plassen har sannsynligvis vært utnytta for sesongmessig fiske og/eller jakt på sel, småval og rein.

Like ovafor steinalderboplassen finnes det et skyteskjul av uviss alder, men dette er betydelig yngre enn førstnevnte. Skyteskjul er kjent brukt innfor den samiske veidekulturen for jakt på rein forut for reinnomadismen. Det er en av svært få spor etter den kystsamiske veidekulturen på Helgeland. Skyteskjulet er for øvrig er gitt ei lokal utforming (av samme type som de ovafor Draugvika) og virker å ha vært brukt for jakt med gevær. Det er kjent at samene brukte gevær for jakt så tidlig som 16/1700-tallet.

Like vest for steinalderboplassen er det registrert et samlegjerde for rein. Gjerdet består i (hovedsak) av ei enkel, usammenhengende steinrekke som er bundet sammen av naturlige hindringer i terrenget. Det inngjerder ei flate som er avgrensa av bratt berg på over- og undersida. Gjerdet er ikke mer enn 30 cm høgt og kan ha hatt andre innretninger (som kvister o.l.) for å forsterke den inngjerdende effekten. Måten det er konstruert på vitner like fullt om at det har vært brukt for en reinflokk med stor tamhetsgrad. Det peker i retning av den gamle intensive driftsformen med små flokker, god utnyttelse av beiteforholdene og gjeting året rundt. Det er

opplysninger om at dette anlegget skal ha vært i bruk av Georg Kvittfjell og Nils Andersen Vesterfjell.

Figur 20. Samlegjerde/melkegjerde for rein ved indre Børjenes. Deler av gjerdet ses som en enkel steinrekke langs kanten av berget. (A. Svestad)

Mye tyder på at reinnomadene har utnytta et gammelt naturlig trekkleie gjennom området. Trekkleiet kan sjølsagt også gå langt tilbake i tid, slik steinalderfunnene kan vitne om. Det er gjort flere observasjoner i seinere tid av enkeltstående rein som har svømt over til Børjeneset om våren (bl.a. fra Nevernes på sørsida av fjorden i 2002). Den reinen som i dag beiter i området er også av den gamle reinstammen.

Børjeneset var tidligere husmannsplass under matrikkelgården Lislbørja, som ligger i botnen av fjorden med samme navn. Husmannsplassen er prega av et karrig og steinete landskap med lite dyrkningsareal. Plassen ble fraflytta i 1930-årene. Her er flere spor etter bosettinga på indre Børjenes.

Det er i seinere tid planta gran på Børjeneset, som nå framstår som en ugjennomtrengelig skog. Et langt steingjerde omslutter deler av Børjeneset. Gjerdet har flere åpninger for buskap og folk. Det virker å ha hatt til hensikt å holde reinen vekke fra grasmarka etter oversvømminga fra Draugvikneset. Granskogen har blitt utsatt for en god del vindfall, som har ødelagt noe av gjerdet.

På Kvittneset i Lislbørja skal det også finnes en innretning for fangst på villrein, men denne er ikke undersøkt. I tillegg finnes her en heller etter reinnomadene og et løsfunn fra steinalder. Kvittneset var tidligere også husmannsplass under gården Lislbørja.

Oppsummering:

De registrerte kulturminnene på Børjenes og Indre Børjenes må forstås i forhold til det landskapsrommet de befinner seg innafor. De danner et sammenhengende og sammensatt kulturmiljø med svært stor tidsdybde. Steinalderboplassen er unik, som den eneste påviste i sitt slag innafor utredningsområdet. Dette kulturminnet samt de samiske kulturminnene må i hovedsak betraktes som automatisk freda kulturminner. Sporene etter samisk veidekultur og nomadisme viser utnyttelse av et gammelt reintrekk, som "steinalderfolkene" sannsynligvis også har utnytta. Sporene etter villreinfangsten er unike, da de dokumenterer en del av kulturhistoria som har vært lite kjent på Helgeland. I tillegg finnes også her kulturminner etter fastboende jordbrukere/fiskere, som opplagt må ha hatt relasjoner til samene.

6.6 Storbørja-Tettingsdalen

I botnen av Storbørja ligger flere gamle fraflytta gårdsbruk. Matrikelgården Storbørja er fra 1600-tallet. Det var tidligere sagbruk i Storbørja og rester av den siste saga står ennå. Det står også restaurerte hus her og det er planer om å sette i stand gamle bygninger. Under Storbørja var det husmenn som bodde på den svært karrige, bratte og skyggefulle plassen Mevika - på sørsida av fjorden (utafor utredningsområdet). Her skal det fremdeles finnes hustuffer.

I Storbørja har både reindriftsamer og fastboende møttes i lang tid - ikke minst som en følge av samenes trekkveger gjennom området. Ifølge folketellinga for 1865 bor det en samefamilie i telt Storbørja, og de er delvis nomadiserende. De har til sammen 200 rein, noe som var ganske mye på denne tida.

I Børjedalen, nord for Storbørja, er det registrert en stein hvor det har vært et lite potetland på toppen av steinen. Her odlet samene Synnøve Johannesdatter potet og hadde også en gåetie/gamme i nærheten. Gammen er ikke påvist.

I Tettingdal er det en gård som kan gå tilbake til før Svartedauen. Den ble gjenopptatt på 1600-tallet og lagt ned i 1930. Gården har et underbruk, Åkerhaugen, som ligger ca 1 km ovafor. Dette blei opptatt på 900-tallet, og man kan se flere tufter etter denne bosettinga. I den søndre og øverste delen av Tettingsdalen, opp mot Tettingsvatnet, er det tradisjon om både gåetie-sijjeh/gammetufter og giedtie/reingjerde. Området er tidligere befart for samiske kulturminner, men sikre funn er ikke gjort. Tettingsvatnet ligger som følge av å være regulert utafor utredningsområdet.

I Lappskardet, som går østover fra Tettingsdalen, er det registrert en mulig samisk offerplass. Det er en stor sprukket steinblokk som ligger meget godt synlig til på en haug i terrenget. Det er ikke gjort funn av verken horn, bein eller gjenstander (ting man gjerne finner på offerplasser). Beliggenheten midt i den gamle flyttvegen mellom fjellet og vinterbeitet i Velfjord, Brønnøy og Sømna samt steinformasjonens utseende taler likevel for at dette kan være en offerplass. Det finnes også en opplysning om at det skal ha vært en offerplass i Lappskardet. Det foreligger også tradisjon om at det også skal ha vært en samisk offerplass ved Øvre Breivatn, som ligger et stykke sørøst for Lappskardet.

Figur 21. Mulig samisk offerstein i Lappskardet. (Foto: A. Stångberg)

Oppsummering

Delområdet har varierte spor etter tidligere bosetting og utnyttelse. Mange av disse er samiske, og mange viser også at samer og fastboende nordmenn har levd side om side gjennom flere hundre år. Gårdene i Storbørja og Tettingsdal er illustrerende eksempler på ei bosetting som nå knapt finnes i slike avsidesliggende og vegløse områder. Tradisjoner om offerplasser er særlig interessante, som indikasjoner på at samisk tru og religion har holdt seg lenge i regionen.

6.7 Strompdalen-Lomsdalen

I nerenden av Sætterdalen (eg. Sæterdl.) er det registret ei høyløe og en heller som har tilhørt Strompdal gård. Her ble det drevet utmarkslått og sæterdrift. Helleren ble brukt av de siste brukerne på Strompdal for å oppbevare ting i forbindelse med drifta, som bl.a. slede for bruk om vinteren. Helleren kan også ha vært brukt av reindriftsamene som hadde trekkveg innover dalen i enkelte år og slik også et automatisk freda kulturminne. Lenger opp i Sætterdalen finner man "Preikestolen", som er ei stor steinblokk. Tradisjonen sier at etter reformasjonen samla katolikker seg her for å ha messe i det skjulte. Gjennom Sætterdalen og fram til Strompdal går det en gammel kjerreveg. Denne ble bygd som nødsarbeid i 1920-30-årene. Den er godt synlig flere steder, men er noe utrast.

Gården Strompdal ble rydda på 1600-tallet og var bebodd til ca. 1950. Her bodde den kjente folkeminnesamleren Knut Strompdal, som var den siste brukeren på gården. Det står ingen bygninger igjen etter gårdsdrifta, men synlige tomter/spor finnes av våningshus, fjøs, kvern og annet. Jordene holder for øvrig på å gro til med krattskog. Sørvest for gården er det registrert et langt sammenhengende oppmurt steingjerde. Funksjonen er ikke kjent, men det virker å ha en slags sperrefunksjon. Det kan ha hatt sammenheng med reintrekket i området, dvs. for å hindre reinen i å beite på jordet under flytting. Slik danner det også en parallell til steingjerdet rundt gården på Børjeneset. Et stykke nord for Strompdal (like utafor innmarka) ble det registrert flere groper som sannsynligvis er automatisk freda kulturminner. De kan være fangstgroper for rein og ha sammenheng med den samiske villreinfangsten. I nærheten av disse ligger det 2 røyser av

uvisst betydning. De har sannsynligvis sammenheng med virksomheten på gården. Det skal for øvrig være gjort funn av steinalderredskap på gården, samt påvist ei gruppe med 5 skyteskjul lenger opp i terrenget (ikke kartfesta). I dag står det ei restaurert skogstue/turhytte på Strompdal.

Figur 22. Mulig fangstgrop for rein ved Strompdal gård. (A. Svestad)

Ved noen tjern øst for Dyrbergtjønna i Lomsdalen ble det registrert noen mulige fangstgroper. Disse er likevel svært usikre da det finnes en god del naturlig dannede groper i området. Det er også opplysninger om steinalderfunns langs dalføret, men disse er ikke nærmere undersøkt.

Lomsdal gård ble opptatt på 1600-tallet og fraflytta rundt 1930. I dag er det mange synlige spor etter gårdsdrift og bygninger. Våningshuset sto inn til nylig, men er i dag å betrakte som nedfalt. Ved Thomaskjemmen (les: Thomastjønna) i Kjemslogen innerst i Lomsdalen og ved nedre Grunnvatn er det tradisjon om gåetie-sijie/gammetufter, men disse ble ikke påvist. Ved Thomaskjemmen skal faren til den kjente reindriftssame og bjørnejeger Ol-Thomså ha hatt kåte/gåetie.

I en sidedal til Lomsdalen, Henriksdalen, ble det i 1969 funnet en samisk sjamantrømme (s.k. runeemme) etter opplysning fra Kristine Andersen Vesterfjell (1910-1987) fra Nordfjellmarka i Velfjord. Hun hadde sett den under en stein i Henriksdalen siste gangen i 1929 i forbindelse med reingjeting. Tromma befinner seg nå på Velfjord Bygdemuseum sammen med hammeren som var oppbevart i Nordfjellmarka av Kristines onkel, Nils Andersen Vesterfjell (1881-1972). Tromma har sannsynligvis vært i slektens eie i atskillige år. I Hendriksdalen skal det også være en aalije/heller, men denne er ikke påvist.

I Lomsdalsheiene ble det søkt etter plass for gåetie/gamme ved "Finnkåttjønna", men uten resultat. Ved Nedre Breivatn er det en gåetie/gamme som fortsatt står. Denne er neppe eldre enn 100 år og dermed ikke automatisk freda etter kulturminneloven.

Oppsummering:

Delområdet Lomsdal-Strompdal (inkludert Sætterdalen og heiene rundt Lomsdalen og Strompdalen) danner flere interessante kulturmiljøer satt sammen av kulturminner fra ulike kulturhistoriske faser. Særlig interessant er kulturmiljøet rundt Strompdal gård med spor fra

steinalder, mulig samisk veidekultur og muligens også reinnomadisme, samt seinere gårdsbosetting. Spor etter samer er for øvrig spredt innafør heile delområdet

Kulturminnene i Sætterdalen danner også et interessant kulturmiljø fra nyere tid, brukt både av reinnomader og gårdsfolkene på Strompdal.

6.8 Searvoesvuemie/Sørvassdalen

Gården i Sørvassdalen ble opptatt så seint som i 1855 og fraflytta visstnok i 1892.

Searvoesvuemie/Sørvassdalen har i lang tid vært brukt av reindriftssamene. Her hadde reindriftssamen Gunnar Johnsen Vesterfjell (Njaarka) boplass, og flere av hans gamle bygninger er blitt restaurert.

Ved Finnkotbekken bygde Gunnar Johnsen opp et hus og et buvrie (bur for oppbevaring av utstyr) som også er blitt restaurert. Buret er av buestangkonstruksjon med vegger av stående halvklovninger og tak av langsgående halvklovninger. Hele konstruksjonen er dekt med påspikret never. Denne bygningen er noe spesiell og ikke heilt typisk for sørsamisk byggeskikk. Det er også rester etter en tradisjonell gåetie/gamme her med årstallet 1917 innrissa på buestengene. Gunnar Johnsen flytta hit med familie etter en tragisk hendelse ved den gamle boplassen. I seinere tid er det satt opp en ny gåetie/gamme ved Øvrevatnet. Gammen på Gårdsjordet er bygd på midten på 1950-tallet av Lars Stinnerbom. Ved Grønlivatnet hadde Gunnar Njarka også en gåetie/gamme, men av denne er det kun tuften igjen.

Ved Langvatnet ligger Langvassbua som ble oppført som fiskebu mellom 1937 og 1943. Under 2. verdenskrig ble det brukt som hovedkvarter av kompani Linge. Den er seinere blitt holdt ved like av lokalbefolkningen og fornya ved flere anledninger.

Oppsummering

De samiske bygningene i Searvoesvuemie/Sørvassdalen danner viktige samiske kulturmiljøer. De er viktige å bevare som eksempel på sørsamisk byggeskikk, sjøl om en av bygningene har en noe utypisk konstruksjon. Langvassbua er også viktig å bevare for forståelsen av noe av motstandsarbeidet som pågikk under 2. verdenskrig.

6.9 Eiterådalen

Med delområde Eiterådalen meines i denne sammenhengen sidedalene som ligger innafør utredningsområdet, da sjølve Eiterådalen ligger utafor. Her er det fra lokalt hold påvist flere samiske kulturminner, bl.a. 5 lokaliteter med gåetie-sijjeh/gammetufter, 2 lokaliteter med slaameme-gåetieh (gammer i forfall) og 1 lokalitet med låavth-gåetie-sijjeh/teltboplasser. Lokaliteten med teltboplassene er ikke funnet.

I Faavroesdurrie/Fagerjorddalen er det en gamme som har tilhørt Gunnar Njarka og brukt i forbindelse med reindrift. Han hadde ellers hovedboplassen i Sørvassdalen. På østsida av Mosskardelva er det en gamme som ble satt opp av brødrene Harry og Odd Kappfjell i midten på 1950-åra. Den ble flytta fra Baelkiesdurrie (på vestre side av Mosskardelva), der den opprinnelig var satt opp av Georg Kvittfjell.

I området vest for Sæteråsen er det tradisjon om en giedtie/reingjerde og en gåetie-sijjeh/gammetuft, men denne ble ikke påvist.

I sjølve Eiterådalen vitner bl.a. stedsnavn som "Køtneset", "Finnhompen" og "Finnkøthompen" om samisk tilstedeværelse. I Steinlia har det vært slakteplass for rein (bl.a. brukt før 2. verdenskrig av Gunnar Njarka). Mellom Steinlikammen og Forholten er det en mulig gåetie-sijie/gammetuft, men området er ikke undersøkt. Ved graving av fjøsgrunn på Holmen gård kom det fram deler av en kritpipe og noe som sannsynligvis var rester etter en gåetie/gamme. Holmen gård ble tatt opp i 1648, slik at funnene nok er eldre enn det. Alle disse områdene ligger i dag utafor grensa til verneområdet, men understreker like fullt den samiske tilstedeværelsen og utnyttelsen i tidligere tider.

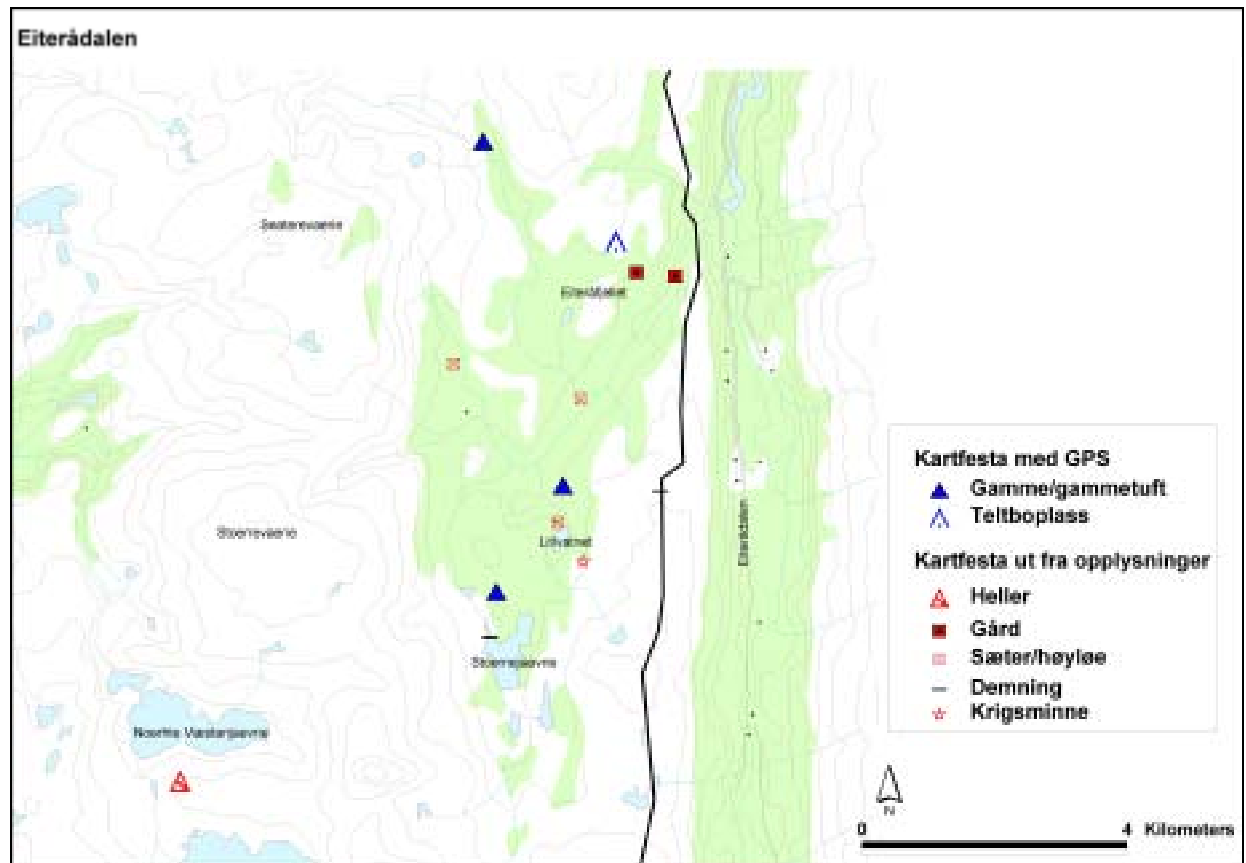
I sjølve Eiterådalen ble den første gårdsbosettinga opptatt først på 1600-tallet. I sidedalene ligger det flere gårder, sætrer og husmannplasser og i dag er det bare på Eiteråfjellet (gnr. 32) at det fremdeles står en bygning. Gården ble opptatt i 1690-åra og drevet fram til 1919. I tilknytning til gården fantes også ei sæter, Fjellsætra, som var i bruk fram til 1919. På de andre gårdene finnes det bare tomter, ruiner og et delvis igjengrodd jordbrukslandskap. Sjøleita (Skjørlegda, gnr. 31) ble opptatt mot slutten av 1600-tallet og har hatt sammenhengende gårdsdrift og bosetting fram til 1888. Sjøleitsetra (Skjørlegdsætra) var opprinnelig en egen matrikelgård kalt Tverelvmoen på 1700-tallet. Seinere ble den sæter under Sjøleita. Litlvatnet var tidligere husmannsplass (ca. 1860-1874) under Sjøleita. Her står det heller ingen hus igjen, men de har sannsynligvis stått der det i dag står ei hytte.

Figur 23. Fjellgården "Eiteråfjellet". (Foto: A. Stångberg)

Oppsummering

I dette delområdet finner man kulturminner fra både reindrift, jordbruk (med sæterdrift) og skogsdrift. Her er mange samiske boplasser spredt i området som viser dets betydning i reindriftssammenheng. Eiteråfjellet må trekkes fram som et interessant kulturmiljø og eksempel på en godt bevart fjellgård. Den er også den eneste fjellgården som står inntakt (våningshuset) innafor utredningsområdet.

Figur 24. Detaljkart med oversikt over kulturminnetyper innafor Delområde 9.

6.10 Støovesvuemie/Stavassdalen

Støovesvuemie/Stavassdalen ligger i Grane kommune. Like ovafor Stavassgården ble det registrert en gåetie-sijjie (gammetuft). Plassen var boplass for reindrifsfamilien Kvittfjell før de flytta lengre ned i Støovesvuemie/Stavassdalen - like vest for sjølve Stavassgården. Her bygde de seg et buvie/bur i 1904 med materialer fra en bygning ved den gamle sølvgruva i Svenningdal. Hjelp til tømring av buret fikk man av folk fra Stavassgården. Ved buret er det 2 gåetie-sijjeh/gammetufter, der den ene har hatt en sekskantet tømring i botn. Dette er et meget spesielt bygningselement innafor sørsamisk byggeskikk. Plassen ble sist bebodd av Georg og Marie Kvittfjell, som på slutten av 1940-tallet flytta til ei tømmerhytte sør for Stavasselva. Denne er også dokumentert. Georg Kvittfjell døde i en ulykke 1951, og det ble etter det reist et minnesmerke etter han i fjellpartiet på østsida av Lomsdalen.

Figur 25. Buvrie/bur bygd av reindrifsfamilien Kvittfjell i Støøvesvumie/Stavassdalen. (Foto: A. Stångberg)

Tidligere har det vært registrert en slaameme-gåetie (gamme i forfall) i Buejtiesdurrie. Også denne er bygd av Georg og Marie Kvittfjell. Ved Buejtiesdurrienjaevrie er det en lovve-bahke (hvileplass for rein) i den østre delen, og en aaliije/heller i den vestre delen av vatnet. Litt vest for vatnet er det tradisjon om låavth-gåetie-sijjeh/teltboplasser.

I Langskardet hadde Georg Kvittfjell en aaliije/heller som ble kalt for "hus-stein". Her skal det være rester etter en margarinkasse. I Svenningskardet hadde Georg Kvittfjell et melkegjerd. Det ble bygget av bjørk på 1940-tallet. Det skal også være en lovve-bahke (hvileplass for rein) i dette området. Stedsnavnene "Finnburslia" og "Finnburslimyra" vitner om at samene fra gammelt av har hatt et buvrie/bur (for oppbevaring av utstyr) i området. På østsida av Grønfjellet er en plass som kalles for "Finnmoen". I Karidalen sier tradisjonen at en samekone en gang ble tatt av snøskred. Det skal muligens også være boplasser her. I Raandurrie hadde Georg Kvittfjell også en gåetie/gamme. Den er nå sterkt forfalt. Plassen ble rydda for kratt i 2003. I Raandurrie hadde Georg Kvittfjell også en aaliije/heller, som han til tider brukte.

Stavassdalen (gnr. 52) ble opptatt i 1755 og nedlagt i 1948 og ligger like utafor utredningsområdet. Her står flere hus igjen på gården, bl.a. et gammelt tømmerhus og ei mindre tømmerbygning (lokkum?). Huset er flytta hit fra Fiplingdalen. Med til gården hørte Stavassetra, som visstnok skal ha vært i drift til rundt 1920. Setra ligger i Vefsn kommune, mens gården ligger i Grane. Dette skyldes at man ved kommunedelinga i 1927 trakk ei rett linje mellom to punkter i stedet for å følge vasskillet. Gården ligger utafor utredningsområdet og benyttes i dag i friluftssammenheng.

Oppsummering

Dette delområdet er sammensatt av spor fra hovedsakelig reindrift. Her er mange samiske boplasser og forskjellige bygninger (delvis i forfall) spredt i området. Det samiske kulturmiljøet like vest for Stavassgården må særlig nevnes med mange ulike kulturminne- og bygningstyper. Det omtalte buret som er restaurert utgjør et meget verdifullt kulturmiljøelement i Støøvesvumie/Stavassdalen.

6.11 Sarvejællanjaevrie/Gåsvassdalen

Det ble registrert 2 gåetieh/gammer i forfall; den ene ved Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet og den andre ved Bijjiejaevrie. Begge ble bygd av Georg og Marie Kvittfjell, som dreiv med rein her. Gammen ved Bijjiejaevrie er i noe bedre stand enn den andre, men begge kan fortsatt restaureres. Nede ved Bijjiejaevrie er det en lovve-bahke (kvileplass for rein). Her trives reinen meget godt ifølge de som har drevet med rein i området.

Figur 26. Bijjie-gåetie (Øvregammen) og tidligere reineier Odd Kappfjell ved Bijjiejaevrie. (Foto: A. Stångberg.)

Øst for Sarvejællanjaevrie hadde Lars Vesterfjell (f 1853) boplass i form av en gåetie/gamme. Denne ligger muligens utafor utredningsområdet. Lengre vest har det vært giedtieh/reingjerder på odder og nes i nedre Jordbruvatn, Elgviddevatnet og et lite vatn (699 m.o.h.) mellom Jordbruvatnan og Elgviddevatnet. Litt øst for Elgviddevatnet er en aaliije/heller og litt øst for nevnte vatn 699 er det tradisjon om låavth-gåetieh-sijjeh/teltboplasser. Ingen av disse er påvist.

På nordsida av vegen til Tosbotn og et stykke øst for Tosentunnelen, er det en plass som heter "Finnkøtbakken". Her ble det søkt etter kulturminner, uten at noen ble påvist.

Oppsummering

Området rundt Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet er kjent som et sentralt område for reindriftssamene, men det er for mangelfulle registreringer til å kunne utpeke sammenhengende kulturmiljøer. Gammene i forfall er viktige som eksempel på sørsamisk byggeskikk.

6.12 Oversikt over kulturminnetyper

Nedafølger en tabell over kulturminnetyper som er kjent/registrert innafor utredningsområdet. Tabellen er et systematisert supplement til gjennomgangen av kulturminner og kulturmiljøer i de enkelte delområder.

Type	Antall	Beskrivelse
Steinalderboplass	2	Åpent boplassområde fra steinalder. Funn av steinredskaper og spor av redskapstilvirking.
Funnsted, steinalder	7	Løsfunn/enkeltfunn fra steinalder (steinredskap).
Hellemaling	1	Malte figurer på bergflater.
Skyteskjul (boga-stille)	11	Oppmuringer/steinskjul. Brukt under jakt på rein med pil og bue eller gevær.
Fangstgrop	9	Oval grop, ofte flere sammen. På strategiske plasser i forhold til rein- eller elgtrekk.
Kjøttgjemme	1	Oppmurt grop/røys for oppbevaring av kjøtt. Tilknytt villreinfangst. Ligger ofte tørt og luftig til.
Sjiele-sijjie/offersted	1	Sprukne steinblokker og karakteristiske steinformasjoner. Ligger på spesielle steder i terrenget.
Gåetie/gamme	26	Gamme/gammetuft. Bygd av bjørkestranger, never og torv. Ligger ofte lunt til på steder med god tilgang til brensel og vann.
Aalijje/heller	15	Hulrom under steinblokk eller berg. Episodisk tilholdssted i forbindelse med reingjeting eller flytting gjennom et område.
Loavth-gåetie-sijjie/teltboplass	3	Rektangulært arnie/ildsted av avlange steiner. Variasjoner. I enkelte tilfeller markert steinrekke for teltets ytterkant.
Annen samisk boplass/bygning	4/3	Tømmerbygning, boplass, buvie/bur for oppbevaring av utstyr, stabbur.
Giedtie/-reingjerde	10	Steingjerder (låge murer), tregjerder eller grasfleck. Brukt for å lede, samle, melke og merke rein – ofte for flere av disse formålene på samme sted.
Lovve-bahke/kvileplass for rein	1	Høvelig og faste plasser i terrenget der reinen stopper naturlig opp i forbindelse med flytting. Ingen inngjerding.
Boern/-oppbevaringssted	1	Oppbevaringssted for kagger med reinmelk. Ofte anlagt i grusrygger.
Varde (samisk)	3	<i>Vartoe</i> og <i>tsiegle</i> er to typer varder/vegvisere brukt langs trekkruiter i forbindelse med reinflytting.
Barneminne (samisk)	3	Forskjellige steinsamlinger og oppmuringer i miniatyr. Kan forestille "reinflokk", "skyteskjul" og andre trekk av samisk kultur.
Annet samisk	3/1	Steinsetting av uviss betydning/funnsted.
Gård/husmannsplass	6/2	Stående bygning eller hustomt etter fast (angivelig) ikke samisk bosetting og gårdsdrift. Husmannsplasser ligger ofte på lite egnede plasser for bosetting og jordbruk.
Høyløe/-utmarksslått	5	Stående bygning, ruin eller kulturlandskap. Brukt i forbindelse med utmarksslått/sæterdrift.
Sæter	9	Brukt i forbindelse med sæterdrift på matrikelgård.
Skogsstuplass	5	Stående bygning eller ruin av tømmerkoie/hytte. Brukt i forbindelse med skogsarbeid/tømmerdrift.
Sagbruk	1	Brukt for saging av tømmer.
Demning	3	Oppmurt demning av stein og torv i forbindelse med fløting av tømmer.
Krigsminne	3	Hytte.
Annet	2	Kirkegård/tradisjonssted

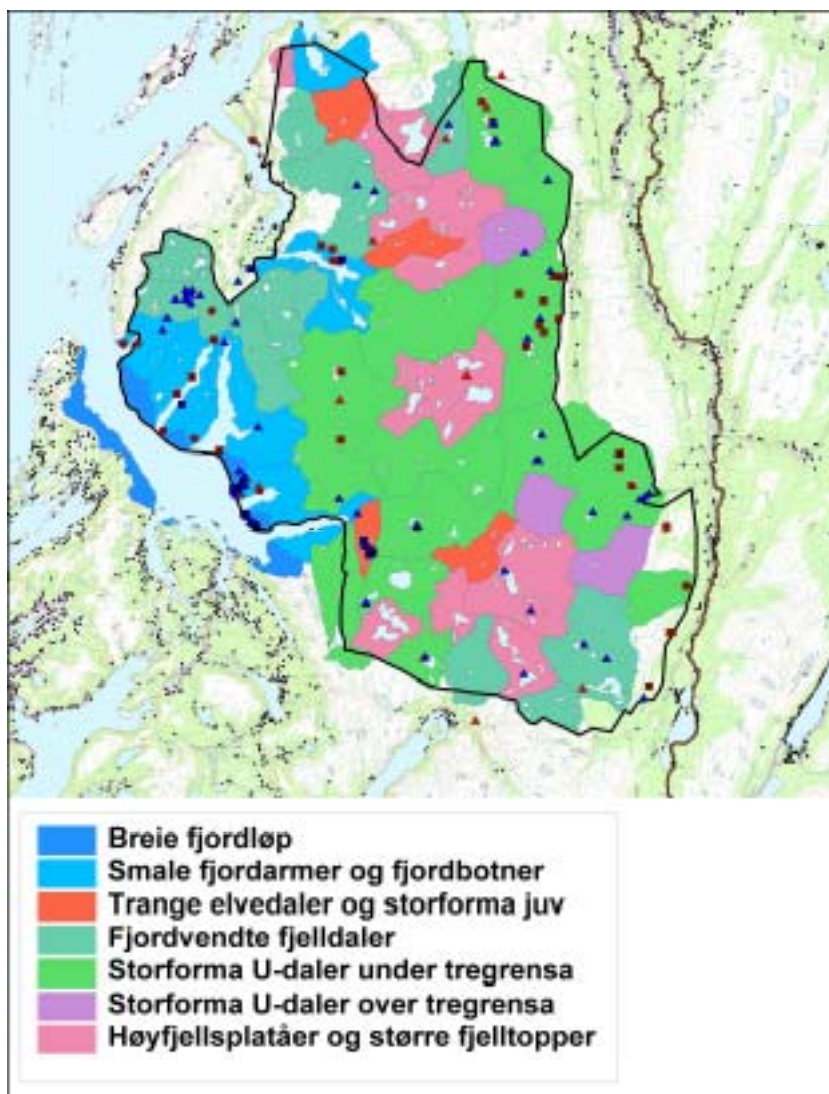
Figur 27. Tabell over representative kulturminnetyper i Lomsdal-Visten.

6.13 Kulturminner og kulturmiljøer i definerte landskapsområder

Når det gjelder utredningens definerte landskapsområder eksisterer det et for dårlig grunnlag for å kunne framsette noen overbevisende sammenhenger i forhold til fordeling av kulturminnetyper. Dette har sjølsagt sammenheng med at det bare er en brøkdel av arealet som er systematisk

undersøkt. Størst forbehold må tas med hensyn til kulturminner fra de eldste kulturhistoriske fasene, dvs. forhistorisk tid og samisk veidekultur. Dersom man likevel (og forsøksvis) skal si noe om landskapsmessige sammenhenger, kan følgende tendenser ses:

1. Kulturminner er ikke representert i *Storforma U-daler over tregrensa*.
2. Kulturminner fra forhistorisk tid befinner seg for det meste i *Breie fjordløp* og *Smale fjordarmer og fjordbotner*.
3. Samiske kulturminner tilknytta veidekultur opptrer hyppigst i *Breie fjordløp*.
4. Samiske kulturminner tilknytta tamreindrift opptrer hyppigst i *Fjordvendte fjelldaler* og *Storforma U-daler over tregrensa*. Noen finnes også i *Høyfjellsplatåer og større fjelltopper*, på tross av at slike områder ikke har vært undersøkt for kulturminner i denne utredningen.
5. Kulturminner tilknytta fast nyere tids, norsk bosetting (herunder også skogsdrift), finnes hovedsakelig i *Storforma U-daler under tregrensa* og *Smale fjordarmer og fjordbotner*.

Figur 28. Kart over kulturminnetyper innafor utredningens definerte landskapsområder.

7. VERDISETTING AV KULTURMINNER OG KULTURMILJØER

7.1 Generell vurdering

Det er registrert få kulturminner som med sikkerhet kan knyttes til forhistorisk tid (dvs. før 1000 e.Kr.). Ett av disse er den angivelig 8-9000 år gamle fangstboplassen fra eldre steinalder på Børjeneset, og som sannsynligvis har vært brukt i forbindelse med jakt på bl.a. rein. Det har generelt vært vanskelig å påvise kulturminner fra denne eldste perioden av forhistorisk tid på Helgeland, med unntak av ytterkysten. Boplassen på Børjeneset er slik unik og viser at området har vært brukt langt tilbake i tid. Den styrker antagelsen om at også de indre delene av utredningsområdet kan ha vært brukt langt tilbake i forhistorisk tid.

De fleste sporene representeres av samiske kulturminner, som finnes i en relativt stor mengde og variasjon. Mange av disse er blitt registret, men mange er også bare kjent gjennom muntlige opplysninger og tradisjon. Sammen med de mange samiske stedsnavnene, vitner registrerte kulturminner (og opplysninger om slike) om en i hovedsak samisk utnyttelse av utredningsområdet. På denne måten belyses også samenes ulike leve- og driftsmåter ved kysten, i dalførene og i fjellet.

Tidligere har det vært vanskelig å påvise spor etter den gamle samiske fangstkulturen på Helgeland, slik en antar at denne må ha dominert i alle fall i indre fjordstrøk og innlandet før 1500-tallet. Mangfoldet av samiske kulturminner som er blitt avdekt gjennom delutredningen forteller om en langvarig og kontinuerlig bruk gjennom ulike faser av samisk kulturhistorie - fra fangstbasert økonomi til reinnomadisme og seinere ekstensiv reindrift. Utviklinga fra jakt- og fangstsamfunn til dagens ekstensive reindrift har selvfølgelig vært en lang prosess, der mange faktorer har spilt inn. Men innafor begge disse økonomiene kan man måttet forholde seg til landskapet med alt av hva det innebærer av disposisjoner. Man har måttet forholde seg til reinens naturlige trekkvaner alt etter årstid og vær, beite og terrengforhold. Dagens reingjerder plasseres derfor i prinsippet på samme måte i terrenget som fangstanleggene for villrein - nettopp for å kunne utnytte reinens naturlige vaner og egenskaper. De registrerte kulturminnene ved Draugvikneset illustrerer denne forbindelsen på en glimrende måte og viser en kontinuerlig samisk utnyttelse fra fangstsamfunn til tamreindrift. Området framstår derfor som et særlig viktig kulturmiljø.

Et tilsvarende viktig kulturmiljø finnes på Børjeneset som på samme vis illustrerer den kontinuerlige samiske utnyttelsen av reinens naturlige trekkveg mellom Draugvikneset og Råken. Når her i tillegg er påvist en fangstboplass fra eldre steinalder, viser det at det samme reintrekket kan ha vært utnyttet tilbake til de eldste tider av områdets forhistorie. Det skal også nevnes at det er registrert noen mulige fangstgroper i Strompdalen, som også kan være spor etter den samiske fangstkulturen. De viser i så tilfelle at også indre områder har vært utnyttet i fangstøyemed.

Av samiske kulturminner dominerer slike som kan tilknyttes tamreindrift, og fortrinnsvis den nomadiske fasen. De består av en stor variasjon som ulike typer boplasser – gåetieh/gammer, loavth-gåetieh/teltboplasser og aalijeh/hellere – og gietieh/reingjerder, boernh/beingjemmer og offerplasser. Disse finnes både som sammenhengende kulturmiljøer og enkeltliggende kulturminner spredt over det meste av utredningsområdet. Enkelte steder finnes sporene etter det som har vært ulike sesongboplasser for en og samme familie, som vinterboplassen ved Nedresvanvatn og sommerboplassen ved Limarkhei - sistnevnte rett nok like utafor

utredningsområdet. Tilsvarende sesongboplasser finnes også i Grane og Vefsn, men de er her ikke like godt registrert. En del gåetieh/gammer, buvrieh/stabbur og andre bygninger er blitt vedlikeholdt og står ennå. Disse utgjør viktige kulturhistoriske verdier og ivaretar den gamle sørsamiske byggeskikken. En kan her særlig peke på buvrie/stabburet i Støøvesvuemie/Stavassdalen, gammene i Sarvejeallanjavrie/Gåsvatnet og bygningsmiljøet i Searvoesvuemie/Sørvassdalen som utgjør spesielle og meget verdifulle kulturminner innafor utredningsområdet. Boplassen til Gunnar Njarka viser her til variasjoner innafor sørsamisk byggeskikk.

Aalijeh/hellere synes i særlig grad å ha blitt brukt for opphold og overnatting, særlig i forbindelse med gjeting av rein. Det er registrert ei rekke slike og det finne mange opplysninger om andre. Den relativt hyppige bruken av aalijeh/hellere må delvis ses i sammenheng med det steinete landskapet som store deler av utredningsområdet dekker. Dette legger naturlige føringer på bruken. Kulturminnebestanden i Okfjorden-Storfjorden-området (Delområde 3) bekrefter dette bildet, der et flertall av de samiske kulturminnene er aalijeh/hellere. Terrenget med dype fjorder, bratte fjell og mye stein har gjort at samene har utnytta dette landskapet på best mulig måte. Aalijeh/hellere er derfor et sentralt kulturhistorisk element innafor utredningsområdet og utgjør derfor også en viktig verneverdi.

Kjennskapen til mulige samiske offerplasser og ikke minst funnene av to sørsamiske sjamantrommer innafor utredningsområdet viser at samisk tru og religion har vært levende i området langt fram i tid. Slike kulturminner og funn er representative for både den fangstbaserte og den nomadiske samiske kulturen. Dette gjør området spennende, spesielt og verdifullt sett ut fra en kultur- og religionshistorisk synsvinkel.

Sjøl om reindrifta i dag ikke drives nøyaktig på den gamle måten, blir mange av de naturlige trekkveiene for rein benytta. I tillegg er reinen i området av den gamle stammen. Dagens reinflokk utgjør derfor et viktig kulturhistorisk element som et levende bindeledd mellom ulike faser av områdets samiske kulturhistorie. Interessant i den sammenheng er observasjonen av en rein som svømte over fra Nevernes på sørsida av Velfjorden til Børjeneset på nordsida for bare et par år sida. Denne hendelsen sier kanskje nettopp noe om reinens gamle nedarvete teft for området – slik reinstammen også kan gå tilbake til de eldste tider.

Mangel på og underkommunisering av samisk tilstedeværelse i skriftlige kilder øker verdien av de samiske kulturminnene, da disse sammen med nedfelte tradisjoner blir det eneste kildematerialet om samisk utnyttelse i nær og fjern fortid. De samiske kulturminnene blir derfor særlig viktige som kildemateriale. Kulturminnene viser stort mangfold og kontinuitet i området, og er ledd i en levende kultur.

For øvrig knytter kulturminneverdiene seg til ulike spor etter fastboende bosetting og utmarksdrift fra de siste hundreårene. Her må særlig nevnes en del stående bygninger på fjellgårder (som Eiteråfjellet) og i avsides og i stort monn fraflytta områder som Indre Visten og nordsida av Velfjorden. I denne sammenheng skal det tas med at spor etter fast bosetting i flere tilfeller kan forklares ut fra de samiske kulturminnene, som utmarksgjerdene på Børjeneset og i Strompdalen. Dette viser at fastboende og samiske nomader har forholdt seg aktivt til hverandre gjennom lang tid.

Jakt- og fiskebuer som ble brukt i forbindelse med motstandsarbeidet under andre verdenskrig, representerer kulturminneverdier fra den aller siste tida.

7.2 Konklusjon verdivurdering

Utredningsområdet er i liten grad systematisk undersøkt for kulturminner. Områdets kulturhistorie har man til nå derfor bare hatt en fragmentarisk kjennskap til. Dette gjelder særlig forhistorisk tid og samisk utnyttelse og bosetting. Systematiske undersøkelser fra tilsvarende områder av Nord-Norge viser en stor og variert utnyttelse heilt tilbake tid de eldste tider. Registreringer og innsamla informasjon i forbindelse med foreliggende utredning tyder på at det samme har vært tilfelle i dette området. *Dette baseres konkret på funn av enkelte spor fra forhistorisk tid og særlig spor etter samisk tilstedeværelse, som også representerer områdets viktigste kulturminneverdier.*

Dette danner grunnlag for grunnlag for følgende generelle verdivurdering:

- **stor kunnskapsverdi:** Kulturminnene/kulturmiljøene gir mye kunnskap om en del av kulturhistoria som det finnes lite kunnskap om. De har også stor tidsdybde og variasjon. Kulturminnene/kulturmiljøene har derfor stor regional betydning.
- **stor opplevelsesverdi:** Kulturminnene/kulturmiljøene har stor symbol- og identitetsverdi, særlig de som representerer samisk kulturhistorie, som har vært lite påakta og dokumentert på Helgeland. Samiske kulturminner og kulturmiljøer får derfor betydning langt utover det lokale.
- **stor pedagogisk verdi:** Kulturminnene/kulturmiljøene illustrerer sammenhengen mellom landskap og utnyttelse på en svært god måte innafor enkelte delområder. Her vil de om ønskelig også kunne utnyttes i sammenheng med kulturstier og friluftsliv.
- **liten bruksverdi:** Potensialet for bruk av kulturminner innen turisme er begrensa. De er ofte svært vage og vanskelig å se, og tilgjengeligheten er dårlig på grunn av de store avstandene og den vanskelige framkommelighet.

Samla verdivurdering for kulturminner og kulturmiljøer er:

8. UTREDNINGSSALTERNATIVENES VIRKNING

Utredningsalternativene som skal vurderes i forhold til kulturminner og kulturmiljøer er "0-alternativet", "milde bestemmelser" og "strengte bestemmelser". Alternativene er delt opp i ulike tema med ei rekke underpunkter - jevnfør fylkesmannens framlagte forslag av 15.07.2004. I det følgende vil i hovedsak bare punkter (§§) som antas å få (positiv/negativ) virkning for kulturminner og kulturmiljøer vurderes.

8.1 0-alternativet

Alternativet er en beskrivelse av dagens planstatus og utnyttelse. Dagens aktiviteter er i hovedsak knytta til reindrift, skogbruk, jordbruk og havbruk, samt friluftsliv, jakt og fiske.

Planstatus

Hensynet til alle typer kulturminner vil ivaretas på en god måte innafor eksisterende naturvernområder. Øvrige områder som dekkes av utredningsområdet er vedtatt båndlagt i påvente av verneplansaken, og i denne perioden er også hensynet til slike kulturminner ivaretatt.

Hensynet til automatisk freda kulturminner vil for offentlige og større private tiltak og i tråd med kommunedelplaner ivaretas av den regionale kulturminneforvaltning (i dette tilfellet Nordland fylkeskommune og Sametinget). Den regionale kulturminneforvaltningen er imidlertid ikke juridisk sikra som høringsinstans for mindre private tiltak i tråd med kommunedelplaner; det være seg søknader om skogsbilveger, hyttebygging og andre mindre tiltak. En tilstrekkelig sikring av kulturminneinteressene i praksis avhenger derfor av det opparbeidete forhold (dvs. saksbehandlingspraksis) mellom regional kulturminneforvaltning og den forvaltningsinstans som behandler søknader.

Landskap

En del kulturminner og kulturmiljøer er i ferd med å gro igjen. Dette gjelder i hovedsak sporene etter fjellgårder og skogsstuer. Gjengroing har også økt i tempo etter hvert som husdyr har forsvunnet fra beite. Gjengroing har derfor en negativ virkning på kulturminner og kulturlandskap.

Næringsinteresser og friluftsliv

Jordbruk

Det drives i dag noe jordbruk, hovedsakelig i form av dyr på beite. Beiting anses som en fordel med hensyn til kulturminneinteressene ved å hindre overgroing og dermed å øke bevaring, synlighet og opplevelse av kulturminner og kulturlandskap.

I tilfeller der det brukes motorisert kjøretøy i jordbruksøyemed, benyttes i hovedsak gamle traktor- og kjerreveger. Motorisert ferdsel i landbruket anses derfor ikke som noen stor trussel for kulturminner og kulturmiljøer med unntak av kjøring i uberørt mark. Slike skader ble ikke påvist under kulturminneregistreringa. Utvidelse av eksisterende vegger vil kunne føre til skade på kjente kulturminner.

Skogbruk

Det drives i dag noe skogbruk – både vedproduksjon og tømmerdrift – og hovedsakelig i Indre Visten. Det har imidlertid foregått planting av skog på de fleste egnete eiendommer etter 1960. Denne skogen beregnes å være høstbar om 20 til 60 år. Flere steder er det vegger

(skogsbilveger/kjerreveger) for bruk i skogen. Det planlegges også ytterligere skogdrift flere steder, samt tilplanting og noe vegbygging i denne forbindelse.

Skogbruk (felling/planting) samt bygging av skogsbilveger utgjør potensielt en stor trussel mot kulturminner og kulturmiljøer. Skogplanting vil på sikt føre til at kulturminner og kulturmiljøer vil kunne forstyrres både visuelt gjennom tilgroing og gjennom planting direkte på kulturminner. Felling av trær vil i de fleste tilfeller kreve store og tunge maskiner. Dette vil også kunne føre til skade på eller ødeleggelse av både kulturminner og kulturmiljø. I tillegg utgjør vindfall en stor trussel og kan rasere både kulturminner og kulturmiljø.

Direkte skader på kulturminner og kulturmiljøer som følge av skogplanting og vindfall ble konstatert på Børjeneset og Likmarkhei (like utafor utredningsområdet). Begge steder ble det planta granskog på 1960-tallet. Forsiktig skogfelling på vinterstid med lette maskiner vil i disse tilfellene kunne få en positiv virkning for kulturminner.

Generelt medfører beplanta skog til omforming av kulturlandskapet. Viktige visuelle landskapsaspekter i forhold til tidligere utnyttelse, særlig villreinfangst og reindrif, blir derfor skjult. Den visuelle opplevelsen av viktige kulturhistoriske trekk og sammenhenger, blir dermed også borte. Forsiktig skogrydding i tilknytning til viktige kulturminner/kulturmiljøer vil likevel kunne ha en positiv virkning, dersom den utføres skånsomt og på vinterstid med lette maskiner.

Havbruk

Dagens situasjon og kommende planer gir ingen vesentlig virkning for kulturminner og kulturmiljøer ut fra nåværende kunnskap.

Reindrif

Dagens reindrif i Distrikt 20 Jillen-Njaarke og deler av Distrikt 18 Voengelh-Njaarke benytter for en stor del gamle bruksområder og trekkveger og er en viktig kontinuitetsbærer sett i en kulturhistorisk sammenheng. Reindriften anses i hovedsak ikke å utgjøre noen trussel for kulturminner og kulturmiljøer, men bruk av kjøretøyer og nye gjerdeanlegg vil kunne påføre skader i enkelte tilfeller. Skader på kulturminner/kulturmiljøer som følge av kjøring/gjerdning ble ikke påvist under kulturminneregistreringa.

Vannkraftressurser og kraftoverføring

Det er ingen regulerte vann innafor utredningsområdet, men kraftlinjer ligger innafor. Det er ikke kjent hvilken virkning kraftlinjene har for kulturminner, da det ikke har vært anledning til å undersøke dette aspektet.

Det foreligger planer om utbygging av flere vassdrag og utnytting av fallrettigheter innafor utredningsområdet. Dette vil medføre bygging av nye kraftlinjer. Planene er ennå lite konkrete, men vil ved realisering kunne få store negative virkninger for hittil ikke påviste kulturminner og kulturmiljøer. Som det også framgår av denne utredningen ligger kulturminner ofte i tilknytning til innsjøer og vassdrag - særlig samiske.

Løsmasser og steinmaterialer

Dagens situasjon og kommende planer om uttak og utnyttelse gir ingen vesentlig virkning for kulturminner og kulturmiljøer. Når konkrete planer foreligger vil virkninger kunne vurderes.

Reiseliv og miljøbasert reiseliv

Det foregår begrensa reiselivsvirksomhet innafor eller i tilknytning til utredningsområdet. Dagens situasjon og kommende planer gir ingen vesentlig virkning for kulturminner og kulturmiljøer. Tilretteleggingsprosjekter av enkelte kulturminner/kulturmiljøer kan likevel gi en positiv virkning

gjennom bekjentgjøring og synliggjøring av stedets kulturhistorie. Slike prosjekter kan likevel ikke tilrås igangsatt uten gjennom kulturminnemyndighetene.

Hytter/hyttebygging

I enkelte tilfeller der hytter er oppført på gamle gårder kan de oppleves å ha en negativ virkning for kulturmiljøet. Generelt sett vurderes likevel eksisterende hytter, gammer og fritidsboliger å ha liten til ingen negativ virkning på kulturminner og kulturmiljøer.

Skuterkjøring i forbindelse med hyttebruk vurderes å ha ingen virkning på kulturminner og kulturmiljøer.

Planlagte hytteområder vil kunne få noe negativ virkning på hittil ukjente kulturminner og kulturmiljøer. For øvrig vurderes andre forslag til enkeltstående bygg ikke å få noen virkning på kulturminner og kulturmiljøer.

Friluftsliv

Dagens friluftsliv er forholdsvis begrensa. Landskapet er til dels svært vanskelig tilgjengelig, slik at fotturister og friluftsfolk i stor grad er avhenging av å følge delvis merka stier og gamle ferdselsveger langs dalførene. Disse kanalisere trafikken og bidrar til at den holdes samla. Dette er også en fordel i forhold til eventuell slitasje på kulturminner. Telting/bålbrenning nær kulturminner, vil likevel kunne ha en negativ virkning, særlig ved at man henter stein fra gamle ildsteder (samiske teltboplasser) for å bygge nye, slik man kjenner til fra andre steder. Slike skader er ikke påvist innafor utredningsområdet.

Planlagte tilretteleggingstiltak i sammenheng med friluftsliv vurderes generelt å ha liten virkning. I noen tilfeller vurderes denne som positiv, særlig med hensyn til skilting og klopping, som vil kanalisere trafikken. Unntaket er forslag til restaurering av den gamle tømmerbygningen på Lomsdal gård. Denne er i dag nedrast og ei restaurering vil i praksis bety å sette opp ei ny bygning. Gården i Lomsdalen vil i så fall kunne miste et viktig element i kulturmiljøet.

Virkning av 0-alternativet

0-alternativet vurderes i hovedsak å ha liten negativ virkning på kulturminner og kulturmiljøer. I forhold til skogbruk, som påvirker og legger beslag på store deler av arealet, vurderes imidlertid alternativet å ha til dels stor negativ virkning; forutsatt fortsatt drift etter dagens standard. Den negative virkningen av skogdrift kan imidlertid reduseres noe ved skånsom felling uten gjenplantning i områder med viktige kulturminneverdier. Samla vurdering av virkning for kulturminner og kulturmiljøer:

Middels negativ virkning.

8.2 Milde bestemmelser

§ 3.1 Inngrep i landskapet

Bestemmelsene vurderes generelt å ha ingen eller litt positiv virkning for kulturminner og kulturmiljøer. Unntaket er § 3.1.3.g som tillater tilrettelegging for vinterveger eller barmarktransport der det er aktiv tømmerdrift i dag. Dette vil kunne få negativ virkning på kulturminner i nedre del av Bønnådalen, samt for hittil ikke påviste kulturminner.

§ 3.5 Motorferdsel

Bestemmelsene vurderes generelt å ha litt positiv virkning for kulturminner og kulturmiljøer. Unntaket er § 3.5.2.a motorferdsel ved militær operativ virksomhet, politi-, rednings-, brannvern-,

skjøtsel-, oppsyns- og forvaltningsoppgaver, og § 3.5.2.c bruk av elgtrekk. Dette vil kunne få noe negativ virkning ved skade på kulturminner og kulturmiljøer og hittil ikke påviste kulturminner.

Virkning av milde bestemmelser

I forhold til 0-alternativet vurderes den samla virkning av milde bestemmelser for kulturminner og kulturmiljøer som:

Litt positiv virkning.

8.3 Strengte bestemmelser

§ 3.4 Kulturminner:

Beskyttelse av kulturminner mot skade eller ødeleggelse, samt skjøtsel av slike anses som svært positivt. Dette vil kunne gi en positiv virkning i forbindelse med gjengroing av kulturminner og kulturmiljøer. Dette vil særlig gjelde for kulturminner og kulturmiljøer som er registrert i forhold til tidligere gårdsbosetting og kultivert landskap, f.eks. Strompdal og Lomsdal. Den samme virkning vil kunne oppnås ved skogfelling der skog har skada eller utgjør et negativt inngrep i kulturminner og kulturmiljøer. Kulturminner og kulturmiljøet på Børjeneset vil være et aktuelt objekt i så måte.

§ 3.6 Motorferdsel:

Bestemmelsene vurderes generelt å ha litt positiv virkning for kulturminner og kulturmiljøer. Unntaket er § 3.6.2.a motorferdsel ved militær operativ virksomhet, politi-, rednings-, brannvern-, skjøtsel-, oppsyns- og forvaltningsoppgaver, og § 3.6.3.e bruk av beltegående elgtrekk. Dette vil kunne få noe negativ virkning ved skade på kulturminner og kulturmiljøer og hittil ikke påviste kulturminner.

Virkning av strenge bestemmelser

I forhold til 0-alternativet vurderes samla virkning av milde bestemmelser for kulturminner og kulturmiljøer som:

Middels positiv virkning.

9. KONSEKVENSER FOR KULTURMINNER OG KULTURMILJØER

Vurdering av konsekvenser av de ulike utredningsalternativene er resultatet av ei avlesning. Denne gjøres ved å holde alternativenes virkninger opp mot verdiene av kulturminner og kulturmiljøer. Dette er det for øvrig redegjort for i kapittel 3.3.

Konsekvensvurdering for kulturminner og kulturmiljø i utredningsområdet:		
Lomsdal-Visten		
I utredningsområdet er det kjent en rekke automatisk freda og nyere tids kulturminner. Dette gjelder kulturminner fra den eldste delen av vår forhistorie og særlig spor etter samene. Blant disse finner en kulturminner relatert til jakt og fangst, tamreindrift og fast bosetting. Slike kulturminner og kulturmiljøer er av nasjonal betydning på grunn av manglende kjennskap til bosetting og utnyttelse som de utilgjengelige fjell- og dalområdene av Søndre Helgeland representerer. Det finnes også kulturminner etter seinere fast bosetting og annen utnyttelse av utmark som henholdsvis gårdsdrift i fjellet og skogsdrift.		Verdi av kulturminner/-kulturmiljøer: Liten Middels Stor ----- -----
Virkning av utredningsalternativene:		KONSEKVENSS
0-alternativet	— — — 0 + ++ ----- ----- ----- -----	Middels negativ konsekvens —
Milde bestemmelser	— — — 0 + ++ ----- ----- ----- -----	Liten positiv konsekvens 0+
Strengest bestemmelser	— — — 0 + ++ ----- ----- ----- -----	Middels-stor positiv konsekvens + / ++

10. AVBØTENDE TILTAK

10.1 Uberørt natur?

Forslaget til verneplan opererer bl.a. med begrepet "uberørt natur"; et begrep som kan oppleves som den endelige begrunnelse for etablering av verneområder. Slike verdiladete begreper skaper imidlertid inntrykk av fravær av mennesker. Delutredningen har vist at mennesker har utnytta det meste av området i lang tid - særlig samene. Forhistoriske mennesker og samer har imidlertid vært forsiktige i sin utnyttelse av natur og landskap. Sporene etter deres utnyttelse går derfor som oftest i ett med naturen. Det samiske teltet (kjent som lavvo eller låavth-gåetie på sørsamisk) er et godt eksempel på dette da det som regel bare etterlater et ildsted (arnieh) etter bruk. Begrepet "uberørt" kan på denne måten sies å diskriminere både samisk og forhistorisk tilstedeværelse. For å kunne gi den menneskelige utnyttelse av området den plass den fortjener, anbefales det at man tar hensyn til dette momentet i verneplanen.

10.2 Samiske stedsnavn

Njaarke (Vesterfjellene) er et stedsnavn som både forteller om og symboliserer en vesentlig del av områdets kulturhistorie. Stedsnavnet har slik historiske røtter i motsetning til "nykonstruksjonen" Lomsdal-Visten. Samene er den etnisk kjente befolkning som har hatt tilhold og utnytta området lengst, og dette bør også reflekteres gjennom bruk av stedsnavn. På den måten synliggjør og ivaretar man ei svært viktig side av områdets kulturhistorie, som delvis også videreføres av dagens reindrift. Det anbefales at man (også) anvender samiske stedsnavn, der det ligger til rette for det. Dette punktet kan også ses i sammenheng med foregående.

10.3 Justering av plangrense

- Det anbefales at den samiske boplassen ved Limarkhei og fjellgården Auslia tas med i verneplanen. Begge kulturmiljøene representerer verdier som er viktig for forståelse av sammenhenger i bosetting og utnyttelse. Ved å inkludere boplassen ved Limarkhei sikrer man det gamle reindriftssamiske flytte- og årstidsmønsteret med både sommerboplass og vinterboplass innafor utredningsområdet. Begge boplassene er også godt dokumentert med hensyn til brukere. Ved gården i Auslia står det ennå bygninger etter den siste bosettinga. Disse benyttes aktivt i tursammenheng. Det er få intakte fjellgårder bevart innafor utredningsområdet, og det er derfor viktig at også denne tas med. (Se for øvrig kap. 6.2).
- Den samiske boplassen til Lars Vesterfjell øst for Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet gir delområdet historisk tidsdybde. Den bør også havne innafor verneplanens grenser. Skogdrift utgjør i dag en potensiell trussel mot ødeleggelse av gammen. Gammen er ikke nærmere stedfesta, men dette kan løses ved at grensa for verneplanen trekkes så nært skogsveien til Sarvejællan som mulig. (Skogsveien går for øvrig fra Tosenveien.)

10.4 Skjøtsel/restaurering/tilrettelegging

- Det kan i noen tilfeller vurderes å felle eksisterende granskog i områder med kulturminner og kulturmiljøer. Dette gjelder særlig ved Børjeneset, der granplanting og vindfall har skada kulturminner og forringa opplevelsen og forståelsen av kulturmiljøet. Det gjelder også ved den samiske boplassen ved Likmarkhei, dersom verneplanens grense justeres i forhold til denne. Felling bør skje skånsomt så raskt som mulig og helst om vinteren for å unngå skade på kulturmiljøet
- De to gåetieh/gammene bygd av Georg og Marie Kvittfjell ved henholdsvis Sarvejællanjaevrie og Bijjiejaevrie er viktige kulturlandskapselementer og bør istandsettes. Dette er viktig for å bevare en del av sørsamisk byggeskikk innafor utredningsområdet. Gåetie/gammen ved Bijjiejaevrie er i noe bedre stand enn den andre, men begge kan fortsatt restaureres.
- Det anbefales ikke å iverksette restaurering av våningshuset på Lomsdal gård. Huset er nedfalt og et restaureringsprosjekt vil i prinsippet bety en ny bygning.
- Det anbefales i noen grad å foreta skilting av kulturminner/kulturmiljøer, da opplysninger om slike vil virke preventivt for å hindre slitasje/skade. Det anbefales derimot ikke å legge til rette for eller opplyse om (mulige) samiske offersteder i tråd med Sametingets politikk i slike saker.

11. KILDER

Skriftlige kilder

- Barlindhaug, S. 2002. *Bruks- og verneplan for Junkerdal – Balvatn: Konsekvensutredning for kulturminner og kulturmiljø*. Upublisert rapport, Norsk institutt for kulturminneforskning.
- Berg, A. & D. Nilsen. 1988. *Vefsn bygdebok*, særbind IV. Mosjøen.
- Berglund, B. (red.). 1994. *Helgelands historie*, bind 2: Fra middelalderens begynnelse ca. 1030 til reformasjonen 1537. Helgelands Historielag, Mosjøen.
- Berglund, B. 1993. Nyfunne hulemaling. *Spor*, nr. 2, s. 36-37.
- Berglund, B. 2004. Runebommer, noaider og misjonærer. *Spor*, nr. 1, s. 4-10.
- Breckan, H. 1990. *Helgeland i brennpunktet*. Brønnøysund.
- Fjellheim, S. 1998. Samiske kulturminner innen planområder for nasjonalpark i Nord-Trøndelag, Nordland (Børgefjell) og Sør-Trøndelag (Roltdalen). *Rapport 1*, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag.
- Fjellheim, Sverre. 1999. *Samer i Rørostraktene*. Snåsa
- Fylkesmannen i Nordland. 2003. Konsekvensutredning for Junkerdal – Balvatn: Delutredning Friluftsliv. *Rapport 5*.
- Hanssen, L.I. & B. Olsen. 2004. *Samenes historie fram til 1750*. Cappelen Akademisk Forlag, Oslo.
- Karlstad, J.A. 1997. Slutten på trommetida – og tida etter. *Ottar*, nr. 4, s. 16-27.
- Karlstad, J.A. & O.T. Brandtenberg. 1987. Reindrift, samisk samfunn og kultur på Saltfjellet. ...
- Jacobsen, K. & A. Grønlie. 1975. *Vefsn bygdebok*, bind II. Mosjøen.
- Jacobsen, K, F. Gaustad & K.M. Øksendal. 1977. *Vefsn bygdebok*, bind III. Mosjøen.
- Jacobsen, K. 1995. *Vefsn bygdebok*, særbind IIIb. Gardshistorie for Grane. Vefsn bygdeboknemnd, Mosjøen.
- Pettersen, K. & B. Wiik (red.). 1985. *Helgelands historie*, bind 1: Fra de eldste tider til middelalderens begynnelse ca. 1030. Helgelands Historielag, Mosjøen.
- Stornes, G. 1979. *Samer og nybyggere på Helgeland*. Rune Forlag, Trondheim.
- Strompdal, K. 1996. *Gamalt frå Helgeland*. Nordlandsbiblioteket 5. Velfjord historielag, Mosjøen.
- Stångberg, A. 2004. Registrering av samiske kulturminner innenfor planlagt verneområde Lomsdal-Visten. Upublisert rapport, Sametinget.
- Svare, B. & I.M. Edvardsen. 1974. *Vefsn bygdebok*, bind I. Mosjøen.
- Sveli, A. 1980. *Det gjemte landet*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo.
- Sveli, A. 1991. *Møter mellom natur og mennesker*. Brønnøysund bokhandel, Brønnøysund.
- Sveli, A. 1992. *Lomsdalsvassdraget*. Kulturminner fra en øde grend. Velfjord historielag, Mosjøen.
- Vonheim, H. 1997. Runebommen fra Velfjord. *Ottar*, nr. 4, s. 10-15.
- Vorren, Ø. 1986. Reindrift og nomadisme i Helgeland. *Tromsø Museums Skrifter* XX1, 1. Tromsø.
- Vorren, Ø. 1986. Reindrift og nomadisme i Helgeland. *Tromsø Museums Skrifter* XX1, 2. Tromsø.
- Vorren, Ø. 1998. Om intensiv reindrift på Helgeland. *Åarjel-saemiehlSamer i sør*, årbok nr. 6, s. 63-72.
- Vorren, Ø. 2002. Reindrift og nomadisme i Helgeland. *Tromsø Museums Skrifter* XX1, 3. Tromsø.
- Åsvang, A.O. 1966. *Vevelstad I*. Mosjøen
- Åsvang, A.O. 1968. *Vevelstad II*. Mosjøen.
- Åsvang, A.O. 1974. *Vevelstad III*. Mosjøen.

Muntlige kilder (informanter)

Kjell Nicolaissen, lærer/amatørarkeolog, Berg/Sømna.
Odd Kappfjell, tidligere reineier/daglig leder Sijti Jarng, Trofors.
Odd Bønå, gårdbruker, Visten.
Kjell Jacobsen, historiker/bygdebokforfatter, Mosjøen.
Harry Kappfjell, tidligere reineier, Majavatn.
Steinar Lund, pensjonert gårdbruker, Ned-Hjortskardmoen.
Thomas Renberg, tidligere reineier, Bjørnådalen.
Herlaug Vonheim, pensjonert museumsbestyrer, Straum/Hommelstø.
Anton Juul, pensjonert bankmann/lokalkjent, Mosjøen.
Ingvald Jåma, tidligere reineier, Sela/Verran.
Paul Kvittfjell, Trofors.
Bjørnar Holmen, gårdbruker, Eiterådalen.
Hans Tømmervik, forsker, NINA-Tromsø.

12. FIGURLISTE

Figur 1. Oversikt over delområder som er undersøkt/registrert for kulturminner.	8
Figur 2. Boplass fra eldre steinalder ved Børjeneset (Brønnøy kommune). I den åpne grusflata er det oppsamla ei rekke steinartefakter av flint og bergkrystall. (Foto: A. Svestad)	12
Figur 3. Historiske utviklingstrekk i det sørsamiske området (etter Fjellheim 1998).	13
Figur 4. Skyteskiul av lokal type for jakt på villrein ved Børjeneset. Jakt har sannsynligvis foregått med gevær og med god utsyn mot reinens naturlige trekkleie (Nevernes i bakgrunnen). (Foto: A. Svestad)	14
Figur 5. Vuelie-gåetie (Nedregammen) ved Sarvejællanjaevrie/Gåsvatnet. (Foto: A. Stångberg)	16
Figur 6. Del av samisk tromme av sørsamisk type (gievrie) og trommehammer (av reinhorn). Tromma ble funnet i Henriksdalen i 1969 (nå Velfjord museum). (Foto: A. Svestad)	17
Figur 7. Fjellgården "Eiteråfjellet" (gnr. 32) i Vefsn kommune. (Foto: A. Stångberg)	18
Figur 8. Den gamle saga på Bønå i Indre Visten. (Foto: A. Svestad)	19
Figur 9. Furukorg fra Indre Visten (Foto: A. Svestad)	20
Figur 10. Eksempler på vegmerker som vartoe (t.v.) og tsiegle (t.h.) i det flate og ensartete terrenget innover Lomsdalen – et gammelt samisk flyttområde for rein (Strompdalen i bakgrunnen). (Foto: A. Svestad)	21
Figur 11. Kart med oversikt over registrerte og kjente kulturminner.	23
Figur 12. Aalijje/heller ved Bønnåvatn - sett ovenfra (bilde t.v) og innenfra (bilde t.h.).(Foto: A. Svestad)	24
Figur 13. Den samiske vinterboplassen Limarkhei. Bilde t.v.: Boplassen/kulturmiljøet ligger i kant med granskogen midt i bildet. Bilde t.h.: Del av veggvoll i gåetie-sijjie/gammetufta. (Foto: A. Svestad)	26
Figur 14. Fjellgården Ausli i Vevelstad. (Foto: A. Svestad)	27
Figur 16. Aalijje/helleren "Finn-Siriana-steinen" i Storfjorden og skogstutomt i Hoggarvika (Okfjorden). (A. Stångberg.)	28
Figur 15. Detalkart med oversikt over kulturminnetyper innafor deler av Delområde 1 og 3.	29
Figur 17. Kulturminner etter barns lek: "reinflokk" (t.v.) og "skyteskiul/samlegjerde" (t.h.). (A. Svestad)	30
Figur 18. Del av samlegjerde for tamrein ved Draugvikneset – rest av mur ses i forgrunnen. Anlegget utnytter en naturlig bergskorte (fortsetter til venstre i bildet).. (Foto: A.Svestad)	31
Figur 19. Detalkart med oversikt over kulturminnetyper innafor Delområde 4 og 5.	32
Figur 20. Samlegjerde/melkejerde for rein ved indre Børjenes. Deler av gjerdet ses som en enkel steinrekke langs kanten av berget. (A. Svestad)	33
Figur 21. Mulig samisk offerstein i Lappskardet. (Foto: A. Stångberg)	35
Figur 22. Mulig fangstgrop for rein ved Strompdal gård. (A. Svestad)	36
Figur 23. Fjellgården "Eiteråfjellet". (Foto: A. Stångberg)	38
Figur 24. Detalkart med oversikt over kulturminnetyper innafor Delområde 9.	39
Figur 25. Buvrie/bur bygd av reindriftsfamilien Kvittfjell i Støvesvumie/Stavassdalen. (Foto: A. Stångberg)	40
Figur 26. Bijjie-gåetie (Øvregammen) og tidligere reineier Odd Kappfjell ved Bijjiejaevrie. (Foto: A. Stångberg.)	41
Figur 27. Tabell over representative kulturminnetyper i Lomsdal-Visten.	42
Figur 28. Kart over kulturminnetyper innafor utredningens definerte landskapsområder.	43